



קרני אור

שיחות מבית מדרשה
של כרם ביבנה
בתקופת ה'קורונה'

אשתד & more



התוכן

3	הקדמה
	מברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה
4	נשיא הישיבה, הרב מרדכי גרינברג
	כח התורה והתפילה
6	ראש הישיבה, הרב גבריאל סרף
	שלוש הבקשות של רבן יוחנן בן זכאי
10	ראש הישיבה, הרב אהרן פרידמן
	זמן חרותנו
14	ראש הכולל לדיינות, הרב בנימין בארי
	להיות אריות גם 'בדד'
17	ראש הכולל לרבנות, הרב זכריה טובי
	אמונה וביטחון
19	הרב אפרים רובינשטיין
	דביקות בתורה
21	המשגיח, הרב שרון יוסט
	הרהורים בצל הקורונה
24	הרב משה סתיו
	אש תמיד
26	הרב אריה שטרן
	הערות קטנות על צרה גדולה
28	הרב שלמה פרידמן
	אין מקרה בעולם
30	הרב שלום רוזנר
	הציפייה לישועה
32	הרב אורי בצלאל פישר
	משמעות אכילת המצה בעת הזאת
34	הרב יצחק דעי
	בין תורה למדע
38	הרב עומרי ישראל קראוס
	שאלתו של החייל
40	הרב שאול אלעזר שנלר



©

כל הזכויות שמורות

ישיבת כרם ביבנה | ד.ג. אבטח 7985500
טל'. 08-8562007 | פקס: 08-8564652

www.KBY.org.il
mazkirut@KBY.org.il

הקדמה

עם פרוץ מגפת הקורונה נסגרו לצערנו שעריהן של הישיבות, והתלמידים פנו איש איש לביתו. אולם, אף על פי שמקומות התורה שבתו, התורה עצמה לא שבתה. שימוש ברשת האינטרנט אפשר את המשך לימוד התורה במסגרת של שיעורים יומיים.

מעבר לשיעורי הישיבה הרגילים, עלה צורך עמוק לדון ולהרחיב בענייני השעה. אין אנו יכולים להבין את עומק מעשיו של הקב"ה, ועדיין איננו פטורים מלהטות את אזנינו לקול ה' המדבר אלינו מבעד לדלתות הסגורות ומעבר למסכות הפנים.

בכל ערב, התקיימה בערוץ היוטיוב של הישיבה שיחה מאת אחד מרבני הישיבה, שעסקה בהתבוננות רוחנית-אמונית על המציאות שבה כולנו חיים.

נושאים רבים נדונו בשיחות אלו, אולם הצד השווה שבכולן, שהן מאירות את חובת האדם בעולמו בשעות לא פשוטות של משבר וקושי.

הימים נקפו, וכדי שלא לאבד את תוכנן של השיחות שיצאו מליבם של רמ"י הישיבה, הוחלט להפוך דברים שבעל פה לדברים שבכתב - למען יעמדו ימים רבים.

שמו של הקובץ 'קרני אור', מלמד על תפקידו להאיר באורה של תורה גם תקופה הנראית כלפי חוץ כחשוכה.

התודה והברכה למנהל הישיבה ר' צבי זלצר ולאברכים היקרים ר' איתאל סופר ור' בן-ציון סופר, שסייעו רבות ביצירתו של קובץ השיחות.

תפילתנו, שתתקיים בנו ובכל ישראל הברכה שאנו רגילים לומר בסוף קריאת ההגדה:

פֶּן ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגְעֲנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרַיִם הַבָּאִים לְקַרְאֲתֵנוּ לְשִׁלּוֹם, שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ וְשִׂשִׁים בְּעִבּוֹדְךָ.

המערכת

מברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה

נשיא הישיבה, הרב מרדכי גרינברג

"כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח, מצה ומרור" (הגדה של פסח, ומקורו בפסחים קטז ע"א). 'פסח ומצה' הם הודאה על גאולת מצרים, אך האם גם המרור בכלל ההודאה?

חז"ל (שם נ ע"א) דרשו על הפסוק "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט), שכעת מברכים על הטובה הטובה הטוב והמטיב ועל הרעה דיין האמת, אך לעתיד לבא יברכו על הכל הטוב והמטיב. וכתב שם רש"י "שאין שם בשורה רעה", כלומר שלעתיד לבא לא יהיו כלל דברים רעים. אם כן מה הכוונה באמרם שגם על הרעה יברכו הטוב והמטיב? אלא רצונם לומר, שעל הרעה הפוקדת אותנו היום, שמברכים עליה "דיין האמת", לעתיד לבוא כשתתברר התמונה הנכונה, יבינו הכל שהרע הוא חלק מתהליך לטוב, ויברכו עליו למפרע "הטוב והמטיב".

דוגמה בולטת לכך היא מכירת יוסף. בשעת מעשה, הכל ראו את המכירה כדבר רע, ואפילו יעקב התלונן "למה הרעותם לי" (בראשית מג, ו). אולם בסופו של דבר הודו כולם וברכו "הטוב והמטיב", כמו שאמר יוסף "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה, כי למחיה שלחני א-להים לפניכם" (בראשית מה, ה). "אתם חשבתם עלי רעה, א-להים חשבה לטובה, למען עשה כיום הזה להחיות עם רב" (שם נ, כ).

רמז לדבר, "כי חוק לישראל הוא, משפט לא-להי יעקב" (תהלים פא, ה). מה שבעיני ישראל הוא חוק, הנהגה לא מובנת, אצל א-להי יעקב הוא משפט, הליך מסודר ומתוכנן. רצונך בהוכחה? "עדות ביהוסף שמו, בצאתו על ארץ מצרים" (שם, ו) - ראה מה אירע ליוסף במצרים.

אך לדברי המהר"ל יש בזה עניין עמוק נוסף. "כל הוויה חדשה צריך שיקדם לה העדר" (ראה נצח ישראל פכ"ו, חידושי אגדות סנהדרין ז ע"א). לצורך בניין חדש יש צורך בביטול הישן, כשם שהגרעין חייב להירקב כדי שיצמח האילן החדש. וכך הוצרך עם ישראל לרדת לגלות ולהתבטל מהיות עם במצרים, כדי להיוולד מחדש.

על הגלות במצרים בישר הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים - אף שברית היא עניין של ידידות - מפני שכדי ליצור עם סגולה חייבים לעבור את כור ההיתוך של הגלות, ולכן הברית כוללת את ההודעה על שעבוד מצרים.

ולכן "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". לא רק המאריך אחר חצות, אלא גם המרחיב את היריעה ומספר גם על הירידה למצרים, ולא רק כל העלייה ממנה. לפיכך מוסיפים גם: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", כדי להודות על הגלות שזיככה אותנו.

ועוד, בירושלמי (שקלים פ"ב ה"ג) שנינו, שאנו משלמים ה' סלעים לפדיון בכור, כדי לכפר על מכירת בכורה של רחל בה' סלעים. המשך חכמה (שמות יג, יג) תמה על כך, שאם כן מדוע גם יוסף משלם, ואף משלם הוא ללוי שיזם את המכירה! (במדרש משלי פ"א: "מי הורידו לבור מכל אחיו? הוי אומר שמעון ולוי, שנאמר 'בסודם אל תבוא נפשי"). אלא שאכן אנו מודים ללוי על שמכר את יוסף, שלולא מכר לוי את יוסף, לא היינו יורדים למצרים ולא היינו נעשים עם סגולה.

ובדומה לזה אומרת הגמרא בפסחים, שהיו נושאים בליל הסדר את השה על הכתף כמנהג סוחרים ישמעאלים (סה ע"ב, רש"י ד"ה טייעות). מה לנו להזכיר סוחרים ישמעאלים בליל הסדר, אם לא להראות שאנו מודים לא רק על הגאולה, אלא גם על הגלות. משום כך אנו מזכירים את הדרך שבה ירד יוסף למצרים, שבה החלה הגלות.

ולכן כתבו מפרשי הרמב"ם, שאכילת הכרפס היא זכר לכתונת הפסים, שבסיבתה ירדו אבותינו למצרים, וטובלים אותו במי מלח זכר לנאמר (בראשית לז, לא) "ויטבלו את הכתונת בדם" (רבנו מנוח, הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ב). ורש"י כתב על כתונת הפסים - "כלי מילת, כמו חור כרפס" (בראשית לז, ג). אם כן אנו אוכלים כרפס בתחילת הסדר כדי להזכיר את כתונת הפסים של יוסף, כדי ללמדנו, מיד בתחילת הסדר, שהירידה למצרים מתוכננת בהשגחה א-להית, להעלותנו משם כממלכת כהנים. ואנו מודים לא רק על גאולת מצרים, "פסח ומצה", אלא גם על ה"מרור", על הגלות.

בתקופה זו, נחזק ביתר שאת את האמונה בבורא העולם, ונתפלל שנזכה כולנו להודות לקב"ה על גאולתנו ועל פדות נפשנו בגאולה השלמה במהרה בימינו. אז נשכיל לדעת ולהבין שגם הרגעים הקשים בהם היינו שרויים בחרדה ובאפילה, היו לטובתנו, והכל בהשגחה פרטית של ה' יתברך על עמו וצאן מרעיתו.

כח התורה והתפילה

ראש הישיבה, הרב גבריאל סרף

תורה מגנא ומצלא

דברים ידועים הם על כוחה של התורה בכפרה ובהצלה מכל נגע ומחלה. הגמרא במסכת ר"ה (יה ע"א) אומרת:

ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רב יונתן: מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע - שנאמר "ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה" (שמואל א' ג, ד). אמר רבא: בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה. אביי אמר: בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים.

ובמדרש ספרי דאגדתא על אסתר (פרשה א): "כטוב לב המלך ביין, כטוב לבו של הקדוש ברוך הוא ביינה של תורה". ויש לבאר כוונת המדרש.

האלשיך הקדוש (ירמיהו ט, יא) הקשה, שלכאורה ישנה סתירה לגבי סיבת חורבנו של בית ראשון בין שתי סוגיות:

בסוגייה ביומא (ט ע"ב) איתא, שביהמ"ק הראשון חרב על שלוש העבירות החמורות, ואילו הגמרא בנדרים (פא ע"א) דרשה על הפסוק 'על מה אבדה הארץ... על עזבם את תורת...' (ירמיהו ט, יא-יב) - "שלא בירכו בתורה תחילה".

מבאר האלשיך על דרך משל:

למלך שיש לו מנגן ומשתעשע בו, ובאמור אליו כי האיש ההוא הכה את רעהו לא עצבו על הדבר, ועוד מעט ואמרו לו כי הרג את הנפש ולא עשה לו מאומה. ויהי היום ויאמרו לו: הנה המנגן שלך קצצו את ידו. אז אמרו לתלותו על עץ. ואז עבדי המלך אשר לפניו המה ראו כן תמהו, ויאמרו אליו: הלא בעשותו את הרע העברת את פשעו, ובהצרם לו צוית לתלותו? אמר להם: הנה כל הרעה אשר עשה היתה לפני, ולא פקדתי עליו על היותי משתעשע בניגונו, אך עתה שלא ינגן ביד כי איננה, כל רעתו זכרתי ואתלה אותו על עץ.

והנמשל: ביהמ"ק חרב על ג' עבירות חמורות, אבל כל זמן שהיתה התורה חביבה על עם ישראל¹, מתיקות התורה היתה עריבה על הקב"ה וגרמה לו להאריך אפו, וכביכול 'לשכוח' מהעבירות החמורות, "אך בהתבטלו מהתורה ואבד שעשועו אז יפקוד עליו רעתו" [לשון האלשיך שם].²

מעתה אפשר לומר, שזו כוונת המדרש: "כטוב לב המלך ביין - ביינה של תורה". ידוע שהיין בא לשכח את הצרות, כמו שנאמר: "תנו שכר לאובד, ויין למרי נפש" (משלי לא, ו). היין של התורה - הניגון של התורה, הוא שגורם לקב"ה 'לשכוח' את העבירות. לכן, גם בעת חירום כזו, בה אנו לא נמצאים בישיבה באופן פיזי, אנו נשארים מחוברים לתורה ולישיבה כל אחד בכיתו. בנוסף, זמן בו כל אחד נמצא עם

¹ וידועים דברי הר"ן שם בשם רבינו יונה במגילת סתרים, שהיו אמנם עוסקים בתורה, אלא "שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה. והיינו 'לא הלכו בה', כלומר בכונתה ולשמה".

² וכעין זה בירושלמי חגיגה (א, ז): "ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים. על מאסם בתורה לא ויתר".

עצמו, הוא זמן מתאים לחשבון נפש; לכל אחד ואחד יש הזדמנות לחשוב על דברים הצריכים תיקון בחייו ובתורתו.

תפילה מקירות הלב

מלבד ההתחזקות בלימוד התורה, יש מקום לעסוק בחיזוק בתפילה. כל אחד מרגיש בלבו את תחושת הסכנה, כי המצב עלול חלילה לצאת מכלל שליטה. כאן מקומו של כח התפילה - כמאמינים בני מאמינים, אנו יודעים ומבינים שכוחנו בפינו, בתורתנו ובתפילתנו.

בפרשת ויצא, כאשר רחל פונה ליעקב אבינו ואומרת לו: "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי" (בראשית ל, א), משיב יעקב: "התחת אלקים אני אשר מנע ממך פרי בטן?" (שם שם, ב). חז"ל דרשו על כך: "ממך מנע ולא ממני". פנה הקב"ה ואמר לו: "כך עונין את המעוקות? חייך שבניך עתידיים לעמוד לפני בנה" (בר"ר עא, ז). כאן התחיל שורש הצרה של מכירת יוסף.

ולכאורה תמיהה עצומה היא על יעקב אבינו, כיצד יתכן שהוא עונה בצורה כזו לרחל?

ואפשר לבאר זאת ע"פ דברי המלבי"ם בתחילת ספר שמואל א', שם מובא הסיפור הידוע על אלקנה ומשפחתו (שמואל א' א, ג-יא):

וְעֵלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מֵיָמִים יְמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבַּח לָהּ צְבָאוֹת בְּשֵׁלָה... וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֱלֹקָנָה וַנִּתֵּן לְפָנָה אֶשְׁתּוֹ וְלָקַל בְּנֵיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מְנוֹת: וְלַחֲנָה יָתֵן מְנָה אַחַת אֶפְסִים כִּי אֵת חֲנָה אָהַב וְה' סָגַר רַחֲמָהּ: וְכַעֲסָתָה צָרְתָה גַם כַּעַס... וְכֹן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה מְדֵי עֲלֵתָה בְּבֵית ה'... וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקָנָה אִישָׁה חֲנָה לָמָּה תִבְכִּי וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי וְלָמָּה יָרַע לְבָבְךָ הַלּוֹא אֲנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשֶׂרָה בָּנִים: וַתִּקֶּם חֲנָה אַחֲרַי אֲכָלָה בְּשֵׁלָה... וְהִיא מֵרַת נֶפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה' וּבָכָה תִבְכֶּה: וַתִּדַּר נָדָר וַתֹּאמֶר ה' צְבָאוֹת אִם רָאָה תְרָאָה בְּעֵינַי אֶמְתָּךְ וְזָכַרְתָּנִי וְלֹא תִשְׁכַּח אֵת אֶמְתָּךְ וְנִתְתָּה לְאֶמְתָּךְ זָרַע אֲנָשִׁים וְנִתְתִּיו לָהּ כָּל יְמֵי חַיָּו וּמוֹרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ.

ותמה המלבי"ם, מדוע בשנה זו יצאה חנה מגדרה ובכתה כל כך, יותר מבכל שנה?

וביאר, משום שבאותה שנה אמר לה אלקנה "למה תבכי וכו' הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים" - משפט זה שבר את רוחה. עד כה סמכה חנה על בעלה הצדיק, אלקנה, שבוודאי מתפלל עליה, ותיושע ע"י תפילותיו. ברור שגם היא התפללה, אבל התפילות עד עתה לא היו כנראה מקירות הלב בצורה שלמה. רק כאשר שמעה חנה את האמירה: "למה תבכי... הלא אנכי טוב לך" וכו', שמשמעותה: עלייך להשלים עם העובדה שלא יהיו לך ילדים, הבינה - "אם אין אני לי מי לי"; אם לא תשים נפשה בכפה, לא יהיה מי שיושיע אותה.

בדרך זו מבאר רבי איצ'יה מוולוז'ין את הנאמר בפרשת שמות: "וַיְהִי בְיָמֵים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֶבֶדָה וַיִּזְעַקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱ-לֹהִים מִן הָעֶבֶדָה" (שמות ב, כג) - והרי ודאי ישראל זעקו והתפללו לאורך כל תקופת השעבוד, ומה אירע ברגע זה?

מבאר ר' איצ'יה, כי עד כה התפילה לא היתה מעומק הלב ממש, כיון שהם סמכו על כך שבדרך הטבע ברגע שימות מלך מצרים, תתבטל הגזירה. רק ברגע שמלך מצרים מת, והגזירות המשיכו ואף החמירו, פרצה הזעקה מקירות הלב. תפילה זו היא שבקעה שערי שמים - "ותעל שועתם אל הא-להים".

כך ניתן להבין את דברי הגמרא במסכת מגילה (טו ע"ב): "תנו רבנן: מה ראתה אסתר שזימנה את המן... רבי נחמיה אומר: כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך, ויסיחו דעתן מן הרחמים".

אסתר הבינה, שללא תפילותיהם של עם ישראל הגזירה לא תבטל. גם לאחר שלושה ימים של צום ובכי ומספד, התפילה עדיין לא היתה מעומק הלב. עם ישראל סמכו על כך ש"אחות יש לנו בבית המלך" והיא תדאג לבטל את הגזירה. משום כך אסתר לא הסתפקה בתפילות הללו, והזמינה את המן, כדי שעם ישראל יתייאשו ממנה, ויפנו אל הקב"ה מתוך ידיעה שהוא לבדו גואל ומושיע.

מעתה, מובנת התנהגותו של יעקב אבינו כלפי רחל. יעקב הבין שרחל סומכת עליו, ותפילותיה אינן מגיעות מקירות לבה בשלמות. מסיבה זו אמר יעקב לרחל: "ממך מנע, ולא ממני" - כביכול זהו עניין פרטי שלך, ואז ידיעה שאין לה אלא להתפלל בעצמה [וראה רמב"ן שם].

זהו יסודה של תפילה, להבין שאכן יש אנשים טובים שעושים כל שביכולתם בדרכי הטבע להציל ולמנוע את התפשטות המגפה, אבל בבואנו לפני המלך, יש להתפלל מעומק הלב, להבין ש"אין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים" ולדעת שהכל תלוי בידו. כמובן, אין זה פוטר אותנו מההשתדלות ומן הציות לכל ההנחיות וההרחקות הדרושות, אולם יש להפנים כי בסופו של דבר הכל תלוי ברבש"ע ובתיקון מעשינו.

אין דבר העומד בפני התפילה

בסוף פרשת האזינו (דברים לב, מח-מט) נאמר: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר: עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הַר נָבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִזְרָח אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וְרָאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָזָה". וכתב רש"י:

בשלושה מקומות נאמר בעצם היום הזה, נאמר בנח (בראשית ז, יג) 'בעצם היום הזה בא נח' וגו', במראית אורו של יום, לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה, ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה. אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום, וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב, נא) 'בעצם היום הזה הוציא ה'' , לפי שהיו מצרים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בהם אין אנו מניחים אותם לצאת, ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זין והורגין בהם. אמר הקדוש ברוך הוא הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה. אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה, לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחין אותו, אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את היסוד והוריד לנו את המן והגזיר לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו. אמר הקדוש ברוך הוא הריני מכניסו בחצי היום.

והדברים מופלאים: בשלמא בני דורו של נח ומצרים, היתה להם אפשרות להתנגד לכניסתו לתיבה או ליציאת ישראל ממצרים, בכך וכדו'. אבל בנוגע ליציאת נשמתו של משה - הלא זהו ענין רוחני, ומה שייך לומר "אין אנו מניחין אותו"?

אלא, שבאמת היתה להם הוה אמינא למנוע את הסתלקותו של משה רבינו, וזאת ע"י כח התפילה. לפי הטבע שטבע הקב"ה בעולמו, שהתפילה יכולה לבקוע רקיעים ולהועיל, והיו יכולים ע"י כך כביכול "להכריח" את הקב"ה לקבל תפילתם. וכך הוא על פי דרכי ההנהגה הרוחניים שהקב"ה עצמו קבע.

כך נראה גם מדברי הקב"ה למשה בחטא העגל: "ועתה הניחה ליי" (שמות לב, י), "הרף ממני" (דברים ט, יד), ודרשו רבותינו: (שמו"ר מב, ט) "וכי תופש היה משה לקב"ה?" אלא, שע"י כח התפילה נחשב כאילו

תופש את הקב"ה ממש, כדברי רש"י (שמות שם): "כאן פתח לו פתח והודיעו, שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא יכלם". הקב"ה הנהיג בעולמו שהתפילה אינה שבה ריקם.

הכהן הגדול, שהתפלל ביום הכיפורים על הגשם, היה אומר "ולא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים" (יומא נג ע"ב). ניתן לראות מכאן, שאפילו תפילת יחיד פועלת ויש לה כח עצום, עד כדי כך, שהכהן הגדול היה צריך להתפלל שתפילה זו לא תפגע בתפילת הרבים הזקוקים לגשם.

נתחזק כולנו באמונה, כי "כל דעביד רחמנא לטב עביד", ונתפלל לפניו תפילה זכה וטהורה היוצאת מקירות הלב, שימנע מגיפה מנחלתנו ויחיש גאולתנו, כימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות.

שלוש הבקשות של רבן יוחנן בן זכאי

ראש הישיבה, הרב אהרן פרידמן

פתיחה

אנו מצויים בתקופה לא פשוטה לעם ישראל. שני משברים שונים פוקדים אותנו יחד: משבר בריאותי, המאיים על חייהם של רבים מחד, ומשבר מנהיגות מתמשך מאידך. התמודדות עם משברים אינה חדשה לנו; עם ישראל חווה במהלך ההיסטוריה הארוכה שלו משברים רבים, לא מעט מהם קשים מנשוא.

במאמרנו נתבונן בדרכו של אחד המנהיגים המיוחדים שעמדו לנו באחת מתקופותיה הקשות ביותר של האומה - רבן יוחנן בן זכאי. רבן יוחנן בן זכאי נאלץ להתמודד עם אחד הקשים שבמשברים, חורבן בית שני. החורבן לווה במלחמות פנימיות קשות ומדממות, במותם של רבים ובאבדן המרכז הרוחני - תורני של העם.

שלוש הבקשות

בשעה איומה זו, אנו פוגשים את רבן יוחנן בן זכאי, המצליח להסתגל מבעד לחומות ירושלים ומגיע לפגישה עם אספסינוס - המצביא הרומאי. הגמרא במסכת גיטין (נו ע"א) מוסרת לנו על דו שיח שהתקיים בין רבן יוחנן בן זכאי לבין אספסינוס. בסופו של אותו דו שיח, ניתנה לרבן יוחנן האפשרות לבקש מאספסינוס מה שירצה. וכך מתוארים הדברים בגמ' שם:

א"ל [אספסינוס] בעי מינאי מידי דאתן לך. אמר ליה [רבן יוחנן בן זכאי]: תן לי יבנה וחכמיה (רש"י: שלא תחריבנה ולא תהרוג חכמיה), ושושילתא דרבן גמליאל (רש"י: משפחת הנשיא, שלא תהרגם, שלא תכלה שולטנות בית דוד), ואסוותא דמסיין ליה לרבי צדוק (רש"י: רופאים תן לי מאנשיך שירפאו את רבי צדוק, שלא היה יכול לבלוע אוכל, לפי שנתקצרו מעיו בתעניותיו).

שלוש בקשות ביקש אפוא, רבן יוחנן בן זכאי: יבנה וחכמיה, שושלת הנשיאות, ורופא לרבי צדוק. השאלה הניצבת לפנינו היא: מה ניתן ללמוד משלושת הבקשות הללו לימינו ולדרכי ההתמודדות עם האתגרים הניצבים לפנינו בעת הזאת.

התבוננות כללית מגלה, כי שלושת הבקשות מכוונות כנגד שלושת רובדי הנהגה של עם ישראל. הנהגה בישראל מחולקת לשלשה מוקדים, המכונים בפי חז"ל 'שלשה כתרים'. המשנה במסכת אבות בפרק רביעי מלמדת אותנו כי: 'שלשה כתרים הן: כתר כהונה, כתר מלכות וכתר תורה'. שלושת המוסדות הללו: הכהנים, המלך והסנהדרין, יוצרים יחד את המבנה האידיאלי של הנהגה בישראל. הנהגה פוליטית, הנהגה תורנית משפטית והנהגת המקדש וקדשיו.

אל מול מוראותיו של החורבן הממשמש ובא, רבן יוחנן בן זכאי עסק בבניינה המחודש של הנהגה בישראל. הוא ידע, כי הדרך היחידה לשמור על קיומה של האומה היא המשכיותם של שלושת הכתרים הללו, גם אם המשכיות זו היא חלקית בלבד.

המשכיות מוסד הסנהדרין הובטח בבקשת יבנה וחכמיה. רבן יוחנן בן זכאי, ראש הישיבה הראשון בישיבת כרם ביבנה העתיקה, ביקש קודם כל להציל את כתר התורה - "תן לי יבנה וחכמיה".

ההנהגה הפוליטית של העם היתה נתונה באותם הימים בידי מוסד הנשיאות, שיסודו מזרע בית דוד. על כן הוסיף רבן יוחנן בן זכאי לבקש את שושילתא דרבן גמליאל. כך יוכל כתר המלוכה להמשיך ולהתקיים בישראל גם בתקופה שלאחר החורבן.

הבקשה השלישית: 'רופא שירפא את רבי צדוק', מכוונת ככל הנראה לכתר הכהונה.

מעבר לעובדה שהשם 'צדוק' מצוי היה אצל משפחות הכהנים, אחד מן המרכזיים שבתפקידי הכהנים הוא להקריב את קרבנות העם. יחד עם הקרבן באה גם התפילה שהכהן היה שותף לה¹ [שפיכת הדם שך הקרבן מחוברת אל שפיכת הנפש בתפילה]. כך מפורש גם בתהילים (צט, ו): "מִשָּׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וְשִׁמְוֹאֵל בְּקִרְיָאֵי שְׁמוֹ, קְרָאִים אֶל ה' וְהוּא יַעֲנֵם". משה ואהרן הכהנים, (ואיתם גם שמואל שלדעת הזוהר שימש אף הוא בכהונה), קוראים אל ה' והוא יענם.

לא לחינם כתר הכהונה רמוז בזר המקיף את מזבח הקטורת, הקשורה לקבלת התפילות - 'תְּכֹון תְּפִלָּתִי קִטְרֹת לְפָנַי מְשַׁאת פְּפִי מִנְחַת עֶרְב'.

מעבר להתבוננות הכללית על שלוש הבקשות, יש מקום להוסיף ולעיין בכל בקשה ובקשה כשלעצמה וללמוד ממנה דרכי חיים.

יבנה וחכמיה

בבקשו 'תן לי יבנה וחכמיה', הסתפק רבן יוחנן בן זכאי בעולם תורה קטן בממדיו ביחס לזה שהיה בירושלים. מכאן למד ה'חפץ חיים' (בספרו על אגדות הש"ס) לקח גדול לדורות:

הרי למדנו, דכשהאדם רואה שאין דבריו נשמעים להמון כולו להחזירם למוטב, יראה על כל פנים לבוא אל מקום אחד ולאסוף תלמידים וללמוד עמהם תורה ולקבוע בה מקום תפלה כהוגן ולקיים כל מצות האמורות בתורה. ולפי זה בימינו גם כן, כל איש ואיש שיראת אלקים נוגע בלבבו וכבוד ה' ותורתו יקר בעיניו ואינו יכול להחזיר למוטב כל מכיריו, יראה על כל פנים לייחד לו מקום וללמוד תורה עם תלמידים השומעים לדבריו ולזרזם לקיום מצותיה. ואל יפול לבבו עליו לומר - מה יהיה באלו התלמידים המועטים, וכי יתרומם כבוד ה' על ידי זה? - אל יאמר כן... כי סוף דבר יהיה שאותן מיעוט יתרבו ויתרבו וירבה הדעת עד שיוחזר העטרה ליושנה.

בתחילת הדרך מנתה יבנה מעט חכמים,² אולם השמירה על נקודת האמת גם על ידי מעטים, סופה להתגדל ולהתרבות, הן בכמות והן באיכות.

¹ כך ככל הנראה מתפרש מעשהו של עלי הכהן ה'שומר את פיה' של חנה המתפללת (שמואל א' א, יב). עלי רצה להשתתף אף הוא בתפילתה של חנה המדברת על לבה.

² בוודאי בהשוואה לירושלים שהיתה "מלאתי משפט" (ישעיהו א, כא), כדברי הירושלמי במסכת מגילה (פ"ג ה"א): דא"ר פינחס בשם ר' הושעיה: ארבע מאות ושמונים בתי כניסיות היו בירושלם, וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד, בית ספר למקרא ובית תלמוד למשנה, וכולהם עלה אספסינוס ואת כל בית הגדול שרף באש. זה מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי, ששם היו מתנין גדולותיו של הקדוש ברוך הוא.

למדנו אם כן, שגם בתקופה בה ישיבות נסגרות מסיבות שאינן תלויות בהן, אל ימעיט האדם בערך לימוד התורה הפרטי והמצומצם בביתו. גם דבר מועט, הבנוי על יסודות נכונים, עתיד לתת בעזרתו יתברך פירות גדולים.

שושילתא דרבן גמליאל

אפשר לראות בבקשתו של רבן יוחנן בן זכאי לשמור על השושלת רבן גמליאל, נסיון לשמר את זרע בית דוד בלבד. אולם ככל הנראה, היתה בבקשה זו הבנה עמוקה יותר לנפשה ולצרכיה של האומה. וכך פירש רבי יצחק אייזיק הלוי³ בספרו 'דורות הראשונים', את מעשהו של רבן יוחנן בן זכאי:

רבן יוחנן, על אף היותו ראש זקן חכמי הדור, לא ביקש את עטרת הנשיאות לעצמו אלא לרבן גמליאל הצעיר, בודעו כי רק שושלת זו היא שתהיה מקובלת על כל חלקי העם, ויהא ביכולתה להשיב לסנהדרין את כבודה הראשון. רבן יוחנן יצר באותם ימי מבוכה ושואה, תל תלפיות שממנו תצא תורה ועל ידו ישוב עם ישראל להיות אומה מאוחדת ותואמת את תכליתה כעם ה'.

הבריחה מן השררה והכבוד האישיים, וההבנה כי אחדות לאומית היא הכרח גמור להצלחת האומה, הם שעמדו לנגד עיניו הטהורות של רבן יוחנן בן זכאי בבקשו את הבקשה השניה - "שושילתא דרבן גמליאל".

רופא לרבי צדוק

רבי צדוק התענה כאמור, תעניות רבות כדי שלא יחרב הבית. תעניותיו של רבי צדוק, אמנם לא הועילו לבטל את גזירת החורבן ואת הייסורים שנלוו אליה, אך ככל הנראה רבן יוחנן בן זכאי ראה בהצלה פורתא של יבנה וחכמיה, את התוצאה של אותן התפילות. בכך לימד אותנו רבן יוחנן בן זכאי את כוחה של תפילה ואת הכרחיותה בעולמם של מנהיגי הדור.

רבי צדוק ורבן יוחנן בן זכאי הלכו בעקבותיו של שמואל הנביא בדבריו אל העם בסוף ימיו (שמואל א' יב, יט-כג):

וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֶל שְׁמוּאֵל הַתְּפִלָּל בְּעַד עֲבָדֶיךָ אֵל ה' אֱ-לֹהֵיךָ וְאֵל נַמּוֹת כִּי יִסְפְּנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ רְעָה לְשֵׂאֵל לָנוּ מִלֶּךָ; וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ אִתְּם עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל הָרְעָה הַזֹּאת אֲךָ אֵל תִּסּוּרוּ מֵאַחֲרַי ה' וְעַבְדְּתֶם אֵת ה' בְּכָל לִבְבְּכֶם... גַּם אֲנִי חָלִילָה לִי מִחַטָּא לֵה' מִחְדַּל לְהַתְּפַלֵּל בְּעַדְכֶם וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם בְּדַרְךְ הַטּוֹבָה וְהִישְׁרָה:

ועל דבריו של שמואל הנביא "חָלִילָה לִי מִחַטָּא לֵה' מִחְדַּל לְהַתְּפַלֵּל בְּעַדְכֶם" דרשו רבותינו בגמרא במסכת ברכות (יב ע"ב):

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרבי: כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש - נקרא חוטא. שנאמר: גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם. אמר רבא: אם תלמיד חכם הוא צריך שיחלה עצמו עליו.

³ רבי יצחק אייזיק הלוי נולד בשנת ה'תר"ח (1847) ונפטר בשנת ה'תרע"ד (1914). היה תלמיד חכם מופלג [למד בוולוז'ין אצל ה'בית הלוי"] והיסטוריון מופלא. ספרו 'דורות הראשונים' מתפלמס רבות עם היסטוריונים בני זמנו, שבקשו למעט ב'מחקריהם' את דמותם של חכמי ישראל ואת דמותה של אמונת ישראל.

גם אנו הקטנים, נדרשים לצעוד בעקבותיהם של גדולי עמנו, ולהקדיש את זמננו ואת ליבנו לתפילות על אחינו בית ישראל ועל הצלתם.

חיזוק עולמנו התורני דווקא בעתות שכאלה, יחד עם שאיפת האחדות הלאומית בישראל והקדשת הנפש לתפילה לפני ה', הם הדברים הנתבעים מאיתנו בתקופה זו.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה להיוושע במהרה, ונראה יחד עם כל אחינו בית ישראל ברוממות קרן ישראל ובהשבת שכינה לציון.

זמן חרותנו

ראש הכולל לדיינות, הרב בנימין בארי

מהי 'חרות'?

המשמעות הפשוטה של 'חרות' היא, שהאדם אינו משועבד לזולתו, והוא עצמאי לפעול ולעשות כפי הבנתו וככל העולה על רוחו. לפי משמעות זו, במלים: "זמן חרותנו", אנו מתכוונים לומר שבתאריך זה יצאנו לחופשי מהשעבוד למצרים.

אולם, משמעות זו כשלעצמה אינה מספיקה, אין ב'חרות' שכזו ערך חיובי, היא מסתכמת בהיעדר השליטה - סילוק השיעבוד.

קשה לומר, כי באומרנו: "זמן חרותנו", אנו מתכוונים אך ורק להיעדר שליטה.

מעבר לכך, גם מבחינה מהותית יש במושג חרות לפי ההגדרה הנ"ל בעייתיות, אדם או חברה שאין עליהם עול ומחויבות, עלולים להדרדר בקלות לחיי הפקר.

חז"ל בדרשתם על הפסוק "חרות על הלוחות" (שמות לב, טז) - "אל תקרי חרות אלא חרות, שאין לך בין חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות ו, ב), מלמדים אותנו, כי ההגדרה של חרות אינה הסרת עול גרידא, אלא השתעבדות מוחלטת לקב"ה.

חמי, הגאון הרב אלימלך בר-שאוול זצ"ל, ביאר ביאור נפלא במושג החרות. אצטט משפט אחד מדבריו (בספרו 'מן הבאר', עמ' 312) ולאחר מכן ננסה להעמיק בדברים:

היציאה מעבדות ושעבוד עדיין איננה חרות. היציאה היא מושג שלילי גרידא, שלילת השעבוד, ואילו החרות היא מושג חיובי מלא. חרות היא כניסה למסגרת אחרת חדשה.

הוצאת הפנימיות אל הפועל

ראשית עלינו להבין, מהי "המסגרת החדשה" אשר לתוכה נכנסים בני החורין.

לכל אדם ולכל עם ישנם כוחות פנימיים רוחניים, שהם חלק מנשמתו ומהותו. כאשר האדם כבול תחת ידו של אדם אחר, או כאשר האומה משועבדת לאומה אחרת, כוחות הפנימיים אלו אינם באים לידי ביטוי; הם נדרסים ע"י המשעבד ועולמו התרבותי-רוחני, והמשועבד מאבד את אישיותו. בשעה שהשעבוד סר מן האדם או מן האומה, הם יכולים להוציא מן הכח אל הפועל את הכוחות הפנימיים שהקב"ה חנן אותם בהם.

דבר זה נכון ביחס לכל אדם ולכל אומה, ונכון שבעתיים ביחס לעם ישראל. עם ישראל הוא עם ה', ובמהותו הוא עם סגולה: "ממלכת כהנים וגוי קדוש".

כל המעיינות הפנימיים הללו היו גנוזים בתוך לבו של עם ישראל גם בזמן השעבוד הקשה והנורא, אך לא באו לידי ביטוי. כך הפך העם - אשר במהותו הוא עם שמתעלה לחמישים שערי קדושה - להיות

שקוע במ"ט שערי טומאה. אולם בשעה שהותר השעבוד, הוסרו הכבלים, ועתה יכול עם ישראל שוב להתרומם לגבהי גבהים.

זמן חרותנו הוא הזמן בו ניתן דרור לפוטנציאל העצום של עם ישראל לפרוץ החוצה, ולשנות את העולם כולו.

ביאור הדו-שיח במעמד הסנה

ייתכן כי ניתן להוסיף ולומר, שזהו פשרו של הדו-שיח בין משה לקב"ה במעמד הסנה.

במעמד הסנה שאל משה את הקב"ה: "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". רש"י שם מפרש, כי משה שאל למעשה שתי שאלות נפרדות:

א. "מי אנכי כי אלך אל פרעה" - "מה אני חשוב לדבר עם המלכים?" - אני אינני ראוי לשליחות זו.

ב. "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" - "מה זכו ישראל שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים?" - עם ישראל אינם ראויים לגאולה.

על השאלה הראשונה השיב הקב"ה: "כי אהיה עמך", ועל השאלה השנייה השיב: "דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידין לקבל את התורה על הר זה".

שאלתו השנייה של משה קשה ביותר; הרי הקב"ה רוצה להוציא את עם ישראל ממצרים, ומדוע משה רבינו מקטר עליהם ח"ו, שהם אינם ראויים לגאולה?

לפי דברינו, ניתן לבאר כי משה רבינו ודאי רצה בגאולתם של ישראל, ברם חשש שמא בני ישראל אינם מוכנים לגאולה מבחינה נפשית-רוחנית. ואם כן, ברגע שיסור מעליהם עול המצרים, הם עלולים לרדת לשאול תחתית, שהרי כבר עתה הם שקועים במ"ט שערי טומאה.

שאלתו של משה רבינו היתה, אפוא: כיצד ניתן לגאול את בני ישראל ללא הכנה ראויה, שעל ידה יוכלו להיכנס למסגרת החדשה של החרות האמיתית?

על שאלה זו השיב לו הקב"ה: העם הזה, גם כיום בפנימיותו הוא מחובר אלי. הכוחות העצומים שבו נכבשים ע"י המצרים, אבל אתה תראה, כי באותו הרגע שיסור המשעבד והלוּחץ - יפרצו הכוחות הפנימיים ומעיינות הטהרה הטמונים בקרבם; שבעה שבועות בלבד לאחר הגאולה, כבר יזכו עם ישראל לעמוד למרגלות הר סיני ולהקדים נעשה לנשמע.

היציאה מהשעבוד - היא עצמה תהיה כניסה למסגרת חדשה של החרות האמיתית.

חרות בזמן הזה

ומכאן מוסר השכל אלינו. מבואר בספרי המחשבה ש"מְצַרִּים" הוא בחינת מְצַרִּים. כל אדם נמצא בימי השנה תחת שעבוד היצר הרע שבו, והרבה מן הפוטנציאל החבוי בו לא בא לידי ביטוי. חג הפסח נותן לנו הזדמנות נפלאה לצאת מן המצרים, ולתת דרור לכוחות הפנימיים של הנשמה הטהורה, ולחדש את הקשר החי והרענן, קשר בל-ינתק בין האדם לבוראו.

את חג הפסח הזה אנו חוגגים בתנאים קשים מאד. אנחנו עצורים בבתינו, ואף בתי המדרש ובתי הכנסת נסגרו. אבל ודאי שכל אחד כבר הספיק לראות ולחוות כיצד הכוחות הפנימיים פורצים

החוצה. גם בתנאים הללו, קול התורה וקול התפילה נשמעים מתוככי הבתים. ב"ה, באמצעים הטכנולוגיים שבידינו, הישיבה זוכה לחבר את התלמידים ואת הקהל הרחב לתורתה, וכך זוכים רבים לשתות בצמא את דברי התורה הקדושה.

תפילתנו לקב"ה, שבקרוב מאד נצא מאפילה לאורה, ונזכה לראות בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו.

להיות אריות גם 'בדד'

ראש הכולל לרבנות, הרב זכריה טובי

שני ה'אריות'

על הפרוכות בבתי-כנסת רבים נהוג לרקום שני אריות. דבר זה מצוי גם על מעילי ספרי תורה. ויש להבין, מה עניינם של שני אריות אלה?

בפרשתנו [ויקהל] מופיעים שני אדריכלים של בנין המשכן, והם: "בְּצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה" (שמות לה, ל), והשני: "אֶהֱלִיאָב בֶּן אַחִיסָמֶךְ לְמִטָּה דָן" (שמות לה, לד). במה זכו דווקא שני שבטים אלו - יהודה ודן - זכו לבנות את המשכן?

צירוף זה של דן ויהודה, מצוי גם בבנין מקדש שלמה המתואר בספר מלכים ובספר דברי הימים. שלמה - בנו של דוד משבט יהודה, ואתו "חִירָם בֶּן אֲשָׁה אֲלֻמְנָה הוּא מְמַטָּה נִפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ צִרְי" (מלכים א' ז, יד). ובספר דברי הימים: "בֶּן אֲשָׁה מִן בְּנוֹת דָּן וְאָבִיו אִישׁ צִרְי" (דברי הימים ב' ג, יג. ועיין ערכין טז ע"ב). מצאנו אם כן, כי גם בבנין המשכן וגם בבנין המקדש הצטרפו בונים משבט יהודה ודן. מהי, אפוא משמעות העניין?

רש"י בדברי הימים (שם, ד"ה בן אשה) כותב:

ומה צריך לייחס מאיזה שבט היה אביו ואמו? זהו שכתוב "דנני א-להים" וגם "נפתולי א-להים נפתלתי". אמרה רחל: מעתה עקמתי פתלים, עקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי.

אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן - יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני דן, כמש"כ "ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן". ואם שלמה בן אחותי יבנה בית המקדש - צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי.

בדברי רש"י אלו נתגלה הסוד היתה זו תביעתה של רחל, שראתה ברוח הקודש שבנה של לאה עתיד לבנות את המשכן, ולכן תבעה שגם בניה (בני שפחתה) יהיו שותפים בבניינו של המשכן.

לכשנתבונן בברכות יעקב לבניו בפרשת ויחי, נמצא כי יעקב ממשיל את יהודה לאריה: "גֹּר אַרְיָה יְהוּדָה מְטָרְף בְּנֵי עֲלִיָּת" (בראשית מט, ט). את דן, ממשיל יעקב לנחש: "יְהִי דָן נָחֵשׁ עַלֵי דָרְךָ" (שם מט, יז). לעומת זאת, בברכת משה לשבטים, משה מדמה גם את שבט דן לאריה: "דָּן גֹּר אַרְיָה, יִזְנַק מִן הַפֶּשֶׁן" (דברים לג, כב). כיצד הפך דן מ'נחש' בברכת יעקב ל'אריה' בברכתו של משה?

נראה לבאר, כי השותפות עם יהודה בבנין המשכן, היא שהפכה את דן מנחש לאריה - ללמדך שהעוסק בבנין המקדש זוכה והופך לאריה. זו גם הסיבה שבדגלים בספר במדבר, בנוסף ליהודה שמקבל הנהגת מחנה (תחתיו היו יששכר וזבולון), גם שבט דן מקבל הנהגת מחנה (שתחתיו היו אשר ונפתלי) גם על הגאולה העתידה דורשים חז"ל (ילקוט"ש, רמז קס):

"גור אריה יהודה". זה משיח בן דוד, שיצא משני שבטים - אביו מיהודה ואמו מדן, ושניהם נקראו "אריה", שנאמר "גור אריה יהודה", ו"דן גור אריה".

האב - קשור אל הכח הרוחני, והאם - קשורה אל הכח הגשמי.

דן מסמל אפוא, את הכח הגשמי, ויהודה את הכח הרוחני. כאשר ראה יעקב את שמשון ברוח הקודש, עלה בדעתו כי הוא המשיח, שהרי יש בו שילוב של דן ויהודה. אך כאשר הוא רואה שמשון נכשל, חזר ואמר: "לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ה'" (בראשית מט, יח). ושוב מצפים כולם למשיח בן דוד.

יתכן, כי זהו סוד האריות המופיעים על ההיכל ועל ספרי התורה בבתי כנסיות: "גִּוּר אַרְיָה יְהוּדָה" ו"דָן גִּוּר אַרְיָה" - לומר לך, שמי שצמוד אל הקדושה, ומי שבונה את מקום הקדושה, כמו הפרוכת, מקבל אף הוא כח של אריה.

כך קורא בלעם בברכותיו לעם ישראל: "פָּרַע שָׁכַב פְּאָרִי, וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ" (במדבר כד, ט). וברש"י שם: "יתישבו בארצם בכח ובגבורה". כאשר עם ישראל מחובר אל הקדושה ואל התורה, יש להם את הכח של האריה גם בפן הגשמי, וכך אף אומה ולשון אינם יכולים לעקור אותם מארצם.

מעלת ה'ברד'

כיום, כאשר לצערנו רבים יושבים בבידוד ועוסקים בתורה בדד, עלינו לדעת שישנם מצבים שאפשר להגיע אל הקדושה דווקא ע"י הישיבה לבדד. אותו "עם כלביא יקום וכארי יתנשא" (שם כג, כד) הוא גם "עם לבדד ישכון" (שם שם, ט).

מובא במסכת אבות (ג, ב): "אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה, הקדוש ברוך הוא קובע לו שכר שנאמר (איכה ג, כח) 'ישב בדד וידום כי נטל עליו'". ומפרש הרמב"ם שם:

ופירוש 'וידום' - הדיבור החשאי, מאומרו: 'דממה דקה', ומזה פירוש התרגום: 'וידום אהרן' (ויקרא י, ג) - 'זשבח אהרן'.

כיצד ניתן להבין את אהרן הרואה את שני בניו מוטלים מתים לפניו, והוא משבח?

ייתכן, כי בשתיקה יש מעלה על הדיבור. כאשר אדם מדבר, התוכן מוגבל למילים היוצאות מפיו, אבל בעת השתיקה, מחשבת האדם חופשית, ויש ביד האדם יכולת להעמיק ולהבין דברים שאינם מוגבלים. כאשר אהרן ראה את המציאות האיומה של מיתת שני בניו, הוא התבונן במעשי ה', הצדיק עליו את הדין וקידש את שמו יתברך. אולי זוהי כוונת התרגום: "ושבח אהרן". אולי לזה התכוון הקב"ה באומרו: "בקרובי אקדש".

מסופר על רבי אריה לוי, שנכנס באחד מימי חודש אלול למעונו של הרב דוד כהן, הרב הנזיר, להתייעצות בענין כלשהו. כאשר יצא פגש ברב שאר ישוב, בנו של הרב הנזיר, ואמר לו: אביך פתר לי את הבעיה הקשה שהייתי שרוי בה. שאלו הרב שאר ישוב: איך יתכן? הלא בימי אלו של חודש אלול אבי אינו מוציא מילה מפיו! אמר לו: אכן, אביך לא אמר אף מילה אחת, אבל במאור הפנים ובאמפטיה שהוא גילה כלפי, הרגשתי שהוא נמצא איתי ומבין אותי, ועל ידי כך נפתרו כל ספקותיי. החכמה הגדולה היא להשתמש בשתיקה ולבנות בה עולם מלא.

גם אנחנו, הנמצאים בימים אלו מחוץ לכותלי הישיבה ובתי הכנסת, נתבונן בימים אלו על המהלך האלוקי שהקב"ה עושה בעולמו, נתחזק באמונה בגאולה השלמה שתבוא במהרה בימינו, ומתוך כך נשוב ונתגבר כאריות לעשות רצון אבינו שבשמים.

אמונה וביטחון

הרב אפרים רובינשטיין

מהות האמונה והביטחון

בימים אלה, עלינו להתחזק באמונה ובביטחון. האמונה והביטחון הולכים יחד - שלימות האמונה היא כאשר יש לאדם ביטחון בקב"ה.

האמונה היא, כפי שכותב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"א ה"א), להאמין שיש מצוי ראשון, והוא מהווה את הכל, היה הווה ויהיה,

הביאור הלכה (או"ח א, ד"ה הוא כלל גדול), כתב, כי ישנן שש מצוות שקיומן תמידי, ובכל עת שיחשוב בהן יקיים מצוה, ואין קץ למתן שכון. הראשונה שבמצוות אלו היא האמונה:

להאמין שיש אלוה אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות, ומחפצו ורצונו הוא כל מה שהוא עכשיו ושהיה ושיהיה לעדי עד, ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו התורה.

הביטחון הוא חלק מהאמונה - להאמין שאנחנו עם ישראל בנים לה' א-להינו, הוא מתייחס אלינו כמו אב אל בניו, והוא יושיע אותנו ויעזור לנו בכל מצב, כמו אב שמושיע ועוזר לבנו בכל מצב. הביטחון הוא שלב נוסף באמונה.

על הפסוק "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתי מארץ מצרים" (שמות כ, ב), הקשה ריה"ל בספר הכוזרי: (מאמר א, כה), למה לא נאמר "אנכי ה' אלקיך אשר בראתי שמים וארץ".

האדמו"ר מסלונים בספרו 'נתיבות שלום' מבאר, כי פסוק זה מגלה לנו שני דברים, אמונה וביטחון. ראשית, מונח כאן יסוד האמונה, שאם ה' הוציאנו ממצרים הוי אומר שהוא שולט על כל העולם, ואף אחד אינו יכול להתנגד לרצונו.

גם יסוד הביטחון מופיע בפסוק זה, ה' הוא אלהי ישראל הדואג להם ומוציאם ממצרים.

מעתה, נתיישרה שאלתו של רבי יהודה הלוי. אלו היה כתוב בתורה: 'אנכי ה' אלקיך אשר בראתי שמים וארץ', היינו יודעים אמנם את יסוד האמונה, אך לא היה לנו מהיכן ללמוד את יסוד הביטחון.

זו היתה טענת משה רבנו "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'" (שמות ד, א). עם ישראל חשבו בצדק שאין שום סיבה שה' יגאל אותם, שהרי הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז.

הקב"ה ענה למשה, כי ישראל הם מאמינים בני מאמינים. ישראל יודעים שהם בניו של מקום והוא מרחם עליהם כרחם אב על בנים.

ה' עמנו בכל מצב

בספר תהלים נאמר: "אם אסק שמים שם אתה, ואציעה שאול הנך" (קלט, ח). אנחנו צריכים להבין שהקב"ה נמצא איתנו גם כאשר אנחנו במצב של 'שואל', כי אנחנו בניו והוא אבינו אוהבנו.

לכן "הבוטח בה' חסד יסובבנו" (תהלים לב, י). בזכות הביטחון שאדם בוטח בה' - ה' מושיע אותו, גם אם לא מגיע לו, וגם אם הוא שקוע במ"ט שערי טומאה. כך אומר דוד המלך בתהלים "בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו" - בזכות עצם הביטחון הקב"ה הציל אותם מצרה.

במדרש שוחר טוב, על הפסוק: "אלקי בך בטחתי אל אבושה, אל יעלצו אויבי לי" (שם כה, ב), מובא משל:

מעשה היה בקיטון, והיה שם איש גדול, והיה לו שם במדינה. והיה שם איש אחד, והיו שומרי המדינה עוברין, מצאו אכסנאי אחד ותפסוהו. אמר להם: אל תכוני, בן ביתו של מלך אני. כיון ששמעו כן הניחוהו, ושמרוהו עד הבקר. בבקר הביאוהו אל בית המלך, ואמרו: בן ביתך מצאנו אמש. אמר לו המלך: בני, אתה מכיר אותי? אמר לו: לא. אמר לו: אם כן, היאך אתה בן ביתי? אמר לו: בבקשה ממך, אני איני בן ביתך, אלא אדוני המלך בך אני בטחתי, שאלמלא לא אמרתי כן היו מכין אותי, אמר להן המלך: הואיל ובטח בי הניחו לו. כך אמר דוד: "ה' א-להי בך בטחתי אל אבושה", ובשביל שהבטחתי בך "אל יעלצו אויבי לי", ולא אני בלבד, אלא גם "כל קויך לא יבושו".

ובגמרא במנחות (כט ע"ב) מצינו: "בעא מיניה רבי יהודה נשיאה מר' אמי, מאי דכתיב: 'בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים' (ישעיהו כו, ד)? אמר ליה: כל התולה בטחונו בהקב"ה - הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא".

הגמרא בברכות (ס ע"א) דורשת את הפסוק "משמועה רעה לא יירא, נכון לבו בטוח בה" (תהלים קיב, ז) - גם מתחילתו לסופו, שאדם לא יירא כי הוא בוטח בה', וגם מסופו לתחילתו, שמי שבטוח בה' אין לו לדאוג משמועה רעה, כי בזכות בטחונו ה' יציל אותו מכל רע.

"כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז, יד) - אנו עומדים בימים של טרום יציאת מצרים, מוטל עלינו להגביר את בטחונו בה', והיה רצון שבזכות הביטחון בקב"ה נזכה בתוך כל עם ישראל להנצל ממחלה זו ומשאר מחלות, צרות וייסורים, "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך" (שמות טו, כו).

דביקות בתורה

המשגיח, הרב שרון יוסט

גדלותו של רבי אלעזר בן ערך

על מעלתו של רבי אלעזר בן ערך, מבחירי תלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי, שנינו במסכת אבות (ב, ה):

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר: אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך. הוא היה מונה שבחן: רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה, רבי יהושע אשרי יולדתו, רבי יוסי חסיד, רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא, ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר.

הוא היה אומר, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה, מכריע את כולם. אבא שאול אומר משמו, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בכף שניה - מכריע את כולם.

ובהמשך שם מופיעה הדרכתו החינוכית של רבי אלעזר בן ערך (שם, ט):

אמר להם צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם.. רבי אלעזר בן ערך אומר לב טוב. אמר להם, רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם.

ואם לא די בכל הנ"ל ללמד על גדלותו של רבי אלעזר בן ערך, באה הגמרא במסכת חגיגה (יד ע"ב) ומספרת:

תנו רבנן: מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך בדרך, ורבי אלעזר בן ערך מחמר אחריו. אמר לו: רבי! שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה! אמר לו: לא כך שניתי לכם: ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו? אמר לו: רבי, תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני. אמר לו: אמור. מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור, ונתעטף וישב על האבן תחת הזית. אמר לו: רבי, מפני מה ירדת מעל החמור? אמר: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה, ושכינה עמנו, ומלאכי השרת מלוין אותנו, ואני ארכב על החמור? מיד פתח רבי אלעזר בן ערך במעשה המרכבה ודרש, וירדה אש מן השמים וסיבבה כל האילנות שבשדה, פתחו כולן ואמרו שירה. מה שירה אמרו - הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהמות... עץ פרי וכל ארזים הללויה. נענה מלאך מן האש ואמר: הן הן מעשה המרכבה. עמד רבן יוחנן בן זכאי, ונשקו על ראשו, ואמר: ברוך ה' אלהי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיוזע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה. יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, אתה נאה דורש ונאה מקיים. אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלצין.

ובזוהר הקדוש (זוהר חדש כרך א, מג ע"א) כתוב:

ת"ר זמנא חדא אזל רבי דוסתאי למחמי לר' אלעזר בן ערך אזדמן ליה רבי חגי. א"ל לימא לן מר אורחא דתקנא קמיה למאן אזל, א"ל למחמי סבר אפי יומין. א"ל מאן הוא? א"ל מאן דנחתין קמיה רברבי עילאי דמלכא בריך הוא.

מכל המקורות הללו ניכרת בבירור מעלתו המופלאה של רבי אלעזר בן ערך.

ירידתו של רבי אלעזר בן ערך

דווקא משום כך, קשה להבין את המסופר על רבי אלעזר בן ערך במקומות אחרים (קהלת רבה ז, ב):

חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי כל זמן שהיה קיים היו יושבין לפניו, כשנפטר הלכו ליבנה, והלך ר' אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס, מקום מים יפים ונוה יפה, המתין להם שיבאו אצלו ולא באו, כיון שלא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו, אמרה מי צריך למי, אמר לה הן צריכין לי, אמרה לו חמת העכברים מי דרכו לילך אצל מי, העכברים אצל החמת, או החמת אצל העכברים, שמע לה וישב לו עד ששכח תלמודו.

ובגמרא בשבת (קמז ע"ב):

אמר רבי חלבו: חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת קיפחו עשרת השבטים מישראל. רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם, אימשיך בתרייהו איעקר תלמודיה. כי הדר אתא, קם למיקרי בספרא, בעא למיקרא החדש הזה לכם, אמר: החרש היה לבם.

מסביר רש"י שם: "קפחו עשרת השבטים - שהיו בעלי הנאה, ועסוקים בכך, ולא היו עוסקים בתורה, ויצאו לתרבות רעה". וגם רבי אלעזר בן ערך, "אימשיך בתרייהו - אחר היין והרחיצה", וכתוצאה מכך, "איעקר תלמודיה - נעקר תלמודו ושכחו".

החודש הזה לכם

שואל מהרש"א, במה "זכה" הפסוק "החודש הזה לכם", שדווקא בו טעה רבי אלעזר בן ערך?

מסביר מהרש"א:

כאן התחיל, לפי שהיא מצוה ראשונה בתורה, כמו שאמר רבי יצחק: "לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם", ואמר דאיעקר תלמודיה ואמר "החרש היה לבם", דהיינו הרי"ש במקום ד' והב' במקום כ' שהם קרובים להתחלף במכתב בצורתן... ונפל טעות זה בפיו לפי ענינו, שנעשה לבו לב אבן וחרש מלהבין אחרי אשר היה לבו כמעייין המתגבר בחבורו לחכמים.

פירוש לפירושו: הרי ידוע שבעולם הזה אין כח ביד בני האדם לחדש דבר יש מאין, כמאמר שלמה המלך: "מִה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁיְהִי וּמִה שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיַּעֲשֶׂה וְאֵין כֹּל־חֲדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמַיִם" (קהלת א, ט), וכדברי רש"י שם: "בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית".

גם הדברים שבני אדם כביכול מחדשים וממציאים, אינם אלא גילוי צפונות הבריאה אשר היו נסתרים עד כה, ואף אם מצליחים לחבר דבר אחד עם דבר אחר ונראים הדברים כיצירת דבר חדש, אין זה אלא דבר מתוך דבר (כמו ילד המרכיב מכונית מאבני לוגו).

במה דברים אמורים? בענייני עולם הטבע, המכונה בלשונו של קהלת: 'תחת השמש'.

עם ישראל, לעומת זאת, הינו יצירה שמעל הטבע. לידת יצחק אבינו היתה אירוע מעבר לחוקי הטבע הרגילים: "וַיִּפֹּל אֲבִרָהֶם עַל-פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הֲלִבְנֵי מֶאֱהָ שָׁנָה יוֹלֵד וְאִם שָׂרָה הִבְתִּי תִשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד" (בראשית יז, יז).

גם גאולת מצרים הייתה אירוע שהתרחש מעבר לחוקי הטבע הרגילים, וכך גם קיומו של עם ישראל במשך אלפיים שנות גלותו, שכן עם ישראל הוא בבחינת: "מעל השמש".
כל מי שעמל בתורה ודבק בה, הרי הוא מעל השמש. אז יכול הוא לחדש דברים "שלא שמעתן אוזן מעולם".

חודש ניסן - מעל הטבע

מלכי אומות העולם מונים מתשרי, בו נברא העולם הגשמי, אך מלכי ישראל מונים מניסן שהוא חודש הגאולה, בו נולד עם ישראל. וכך דרשו חז"ל (שמות רבה פרשת בא, פרשה טו):

"החדש הזה לכם", הזא הוא זכתיב (תהלים לג, יב) "אשרי הגוי אשר ה' א-להיו", משבחר הקדוש ברוך הוא בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים, וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין ליגאל שנאמר (מיכה ז, טו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", ובו נולד יצחק ובו נעקד, ובו קבל יעקב את הברכות ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה, שנאמר "ראשון הוא לכם לחדשי השנה".

מצות "החודש הזה לכם" מסמלת את ייחודו של עם ישראל, שבכוחו לקבוע את מועדי השנה. קביעת המועדים על ידי עם ישראל מבטאת בעוצמה מופלאה את העובדה כי עם ישראל מצוי מעל הטבע. ממעשה רבי אלעזר בן ערך למדנו, כי אפילו תנא קדוש כרבי אלעזר בן ערך, ברגע שנמשך לענייני העולם הזה, התנתק מרוחניות התורה.

אמנם, גם מי שחלילה נכשל, פתח התיקון פתוח לפניו - וכפי שמסיימת הגמרא בשבת (שם):

בעו רבנן רחמי עליה, והדר תלמודיה. והיינו דתנן, רבי נהוראי אומר: הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבא אחריך, שחברך יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען. תנא: לא רבי נהוראי שמו אלא רבי נחמיה שמו, ואמרי לה רבי אלעזר בן ערך שמו, ולמה נקרא שמו רבי נהוראי - שמנהיר עיני חכמים בהלכה.

דווקא בתקופה זו, עלינו להיזהר במשנה זהירות מהימשכות אחרי ענייניו של העולם הזה. עלינו להמשיך ולשים את מעיינינו בעולמנו הרוחני בתורה, תפילה ואחריות חברתית.

הרהורים בצל הקורונה

הרב משה סתיו

בספר יחזקאל (לו, לז-לח) נאמר: "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' עוֹד זֹאת אֲדַרֵּשׁ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲרָפָה אֶתֶם כְּצֵאן אָדָם: כְּצֵאן קִדְשִׁים כְּצֵאן יְרוּשָׁלַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כִּן תִּהְיֶינָה הָעָרִים הַחֲרֹבוֹת מְלֵאוֹת צֵאן אָדָם וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה'".

גוי שביקר בירושלים בזמן הבית מתאר את עבודת המקדש ואת כל החוויה שעבר. כיצד בערב הפסח היו כולם רוחצים את הבהמות המובאות לירושלם בנהר שלפני העיר, והצאן הרב היה מכסה בלבן את ההרים מסביב. כשקראתי תיאור זה עלו בדעתי הפסוקים הללו, בהם הנביא מזכיר לבני ישראל הנמצאים בגלות את חוויית החג. את הצפיפות וההתרגשות, את הטרדות, את הר הזיתים הנשקף על ירושלים וכולו לבן - כל אותם הדברים שיוצרים את רגש השמחה שבהתכוננות. כמו בבית מחותנים שידיהם מלאות עבודה לקראת חתונת ילדיהם, ולא יהיו מוכנים להחליף את הלחץ והטרדה בשום הון שבעולם.

בימים אלו של הכנה לחג הפסח, אנו מוצאים את עצמנו מתגעגעים לרעש; למהומה שעושים האחיינים, לצפיפות שבאוטובוסים, לבתי כנסת שאין בהם מקום ישיבה. ואולי, כאשר בעזרת ה' תעבור תקופה זו, נזכור מימים אלה את הכמיהה להושטת יד לחבר, את הנעימות ב'בלאגן' של חדר האוכל, את אוירת החיים של בית מדרש מלא, שקשה למצוא בו מקום.

חיזוק במצות השמחה

הרמב"ם בהלכות תענית (פ"א ה"ב) כותב:

ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב 'עונותיכם הטו' וגו' (ירמיהו ה, כה), וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להזבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה 'זהלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי' (ויקרא כו, כז-כח), כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

דוקא בימים כאלו, נראה לעורר על ענין שיש מקום להתחזק בו.

חכמים האריכו בכמה מקומות על שבחם של ישראל ששוכחים מצרותיהם ועוסקים בשמחה של הקב"ה. זהו נסיון לא פשוט עבורנו בשנה זו: נהוג בכל תפוצות ישראל לחוג את חג הפסח במשפחות המתקבצות יחד לסדר משפחתי, המשאיר טעם ורושם לכל השנה. מתוקף הנסיבות עלינו לחוג את החג בצמצום. ועדיין אנו מצווים שלא לאבד את השמחה והחגיגות של ימים אלה. החובה המוטלת על כל אחד מאתנו בכל מקום שהוא, להתאמץ לעשות את ליל הסדר בשמחה לעצמו ולנמצאים עמו.

על מנת להצליח בכך, על כל אחד להכין את עצמו בימים שלפני החג, על ידי התבוננות ולימוד העניינים של יציאת מצרים, באופן שיהיה אפשר לומר את ההגדה כראוי. לשמוח באכילת המצה

והכוסות ובכל ענייני הסדר. לכל אחד יש תפקיד משלו: לבנים תפקיד מיוחד בבית הוריהם, שם מצפים מהם לשיר ולומר דברי תורה שיעשירו את שולחן החג. בני זוג צעירים הנאלצים להיות לראשונה לבד בביתם, צריכים לחשוב כיצד לבנות את ליל הסדר המיוחד שלהם. הבה נוכיח לעצמנו, כי יכולים אנו לשמוח בשמחת התורה והמצוה בכל מצב שהוא.

ניסיון הבדידות

עניין נוסף שיש לעסוק בו, הוא ניסיון הבדידות. המושג "בדד" מוזכר במקורות בדרך כלל כחסרון, אך ניתן למצוא בו גם מעלה. וכבר אמרו חז"ל (מדרש אגדה דברים, פרק א): "אילו זכיתם, הייתם קוראים בתורה ונתקיים לכם 'וישכון ישראל בטח בדד' (שם לג, כח), עכשיו כשעשיתם הרע בעיני, תקראו 'איכה ישבה בדד' (איכה א, א)".

'בדד' הינה מעלתם הגדולה של ישראל - זרעו של יעקב, עליו נאמר: "ויותר יעקב לבדו" (בראשית לב, כה).

ובמדרש (בראשית רבה עז, א) למדנו:

ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר: אין כא-ל, ומי כא-ל ישורון - ישראל סבא. מה הקדוש ברוך הוא כתוב בו "ונשגב ה' לבדו" (ישעיהו ב, יא), אף יעקב - "יותר יעקב לבדו".

יש ביטוי עצום של שלמות האדם שחי את עולמו באופן שלם. אמנם כשאנו זוכה, הרי בדידות נכפית עליו מתוך סלידת החברה ממנו - איכה ישבה בדד, כמצורע אשר "בדד ישב" (ויקרא יג, מו).

החברה חוששת מן הבדידות, מההכרח של האדם לפגוש את עצמו, לחשוב ולהתבונן במשמעות חייו ובמקומו האמתי. משום כך היא ממציאה הסחות דעת רבות ומגוונות. זהו "תפקידם" של סרטים, תכניות בידור ושאר הסחות הדעת של אמצעי המדיה למיניהם. אולם, זו יכולה להיות גם שעתם היפה של אלה שידעו לסדר את עולמם כראוי, להתבונן אל תוך נשמתם ולבנות אותה בנין של עצמיות.

בימים אלו ניתן וראוי להקדיש זמן רב יותר ללימוד תורה. כדי להקל את הלימוד בתקופה כזו צריך להציב מטרות ויעדים, שיתנו תחושת התקדמות ויצירה.

נתפלל יחד לרפואת כל חולי ישראל ולמיגור המגיפה. נעשה הכל כדי לנצל ימים אלה כדבעי, ולעמוד בנסינות כראוי. ויהי רצון שנזכה לראות כולנו בגאולה השלמה במהרה בימינו.

אש תמיד

הרב אריה שטרן

אש של אהבת ה'

בתחילת פרשת צו נאמר בפסוק: "וְהָאֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ תִּוּקַד בּוֹ לֹא תִכָּבֶה... אֵשׁ תָּמִיד תִּוּקַד עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֶה" (ויקרא ו, 1). וכתב על כך רש"י: "לא תכבה - המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין".

הרב קוק זצ"ל מצא כאן רמז לאש האהבה האלוקית אשר בוערת בלבו ובנפשו של האדם מישראל. וכך כתב (מוסר הקודש, עמ' רי):

את הצמאון האלהי, הבוער וסוער בשלהבת עזו בלב, אסור לכבות. אם כל המכבה גחלת מעל המזבח הגשמי, עובר הוא בלאו של אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, קל וחומר המכבה גחלת רוחנית עליונה מעל גבי המזבח הרוחני, המלא חיי קודש, הלב הישראלי.

כך כתב גם השפת אמת (פרשת צו, תרמ"ד):

במדרש, על כל פשעים תכסה אהבה, דכתיב אש תמיד תוקד כו' לא תכבה. דכתיב מים רבים לא יוכלו לכבות. פירוש, שיש בכל לב איש ישראל נקודה טמונה בהתלהבות לה' שלא יוכל להיות נכבה. והגם כי לא תכבה הוא לאו. אבל הוא הבטחה ג"כ. וכמו שכתבו חז"ל אעפ"י שאש יורד משמים מצוה להביא מן ההדיוט. כמו כן בנפש האדם, שצריך להיות תשוקת רשפי אש בלב בוער לעבודת הבורא יתברך, ולחדש בכל יום זה ההתלהבות כמ"ש ובער עליה הכהן. כל עובד ה' נקרא כהן. והתעוררות אהבה הנ"ל בלבות בני"י הוא העבודה שבלב זו תפלה שבמקום קרבן. וכשיש זאת ההתלהבות, כל מחשבה זרה העולה על הלב נשרפת. כמ"ש בזה"ק מחשבה רעה העולה על מוקדה כו'.

נראה, כי באש הזו נעשה אחד מן הניסים שהיו במקדש. בפרקי אבות (ה, ה) למדנו, כי עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, ואחד מהם: "וְלֹא כָבוּ גְשָׁמִים אֵשׁ שֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה". על משנה זו כתב רבי חיים מוולוז'ין בפירושו רוח חיים:

רק להראות לנו כי האדם הקבוע בעבודה לא ישוב מפני כל, ועם כל הסבות שיפריעו אותו עם כל זה יעמוד על עמדו. וכן היה האש יוקד תמיד על המזבח ולא כבוהו כל גשמים שירדו עליו. והנה טענות רוב העולם בזמנינו שאינם יכולים לעסוק בתורה מחמת הדאגה וטרדת הפרנסה. לזה אמר שהוא טעות גמור רק שיהיה בטוח בה' ויהיה יכול לעסוק בתורה. וזהו שאמר שלא כבו הגשמים. כי גשמים רומז לפרנסה, שלא יהיה לך מזה חס ושלוש שום ביטול וכיבוי לעסק התורה שנקרא אש. כמו שכתוב (ירמיה כג, כט) "הלא כה דברי כאש".

וכיוצא בזה כתב הרב קוק זצ"ל בפירושו עולת ראייה לפרקי אבות שם:

אש המערכה מורה על אש התורה המקיים את העולם הגופני. והגשמים, הבאים מיסוד המים, של עצם ההויה הגופנית, לא כבו אותו. כי בקדושת המקום הנורא לא ינוצח שכל הנשמה ע"י שכל הגוף בשום פעם.

ביעור והשבתה

השפת אמת הוסיף, כי זהו ענין השבתת החמץ וביעורו לפני פסח, דאין ביעור חמץ אלא שריפה באש, אבל תשביתו הוא ביטול בלב:

אכן הרמז, כי זה הביטול בלב מרוב התלהבות הרצון להשי"ת נשרף ומתבטל המחשבה זרה כעניין בטל רצונך מפני רצונו. מפני רצונו ד"יקא. מרוב אהבה ודביקות וכלות הנפש לעשות רצון השי"ת עד שכל הרצונות יתבטלו כהמס דונג מפני אש. ובוודאי בימים אלו קודם פסח מתחדש אהבה ורצון בלבבות בני"י שהם הימים שבחר בנו השי"ת ועשו בני"י מצוה הראשונה בשמחה. לכן עדיין בימים הללו מתעורר אהבת בני"י להשי"ת לכן בכח זה יכולין להשבית ולבטל החמץ.

דווקא בימים אלו, בהם טרודים כל באי עולם בשאלות לא פשוטות, מקבלים הדברים הנ"ל משנה תוקף; כמה עלינו להתחזק באש התורה והתלהבות בעבודת ה', ולא לתת לגשם האירועים הפוקדים אותנו לכבות את השלהבת הגדולה של השאיפה לאהבה ולדביקות בבורא עולם.

יהי רצון שנזכה בחג הפסח הבא עלינו לטובה, לצאת מעבדות ענייני העולם הזה, אל חירות הגוף והנפש, הצמאה לאלוקים, לא-ל חי.

הערות קטנות על צרה גדולה

הרב שלמה פרידמן

דוד המלך אומר בתהילים: (ק"ט, צב) "לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי". במבט ראשון אפשר להבין שכוונתו לומר, כי עסק התורה משמח אותו ומסיח את דעתו מצרותיו הרבות.

אולם נראה, כי ישנה אפשרות להבין בצורה נוספת. דוד המלך מלמדנו, כי לימוד התורה נותן לאדם את היכולת לראות את מה שעובר עליו בצורה אמונית. לימוד התורה מעמיק את ההבנה שיש מנהיג לבירה וש"כל דעביד רחמנא לטב עביד".

נשתדל לכתוב כמה מחשבות קצרות העולות בימים אלו.¹

א. הגרי"ד סולובייצ'יק ז"ל כותב בספר 'איש האמונה', שהייסורים תובעים מן האדם לתקן את דרכיו גם כשאין בידו להבין את הסיבה הספציפית לאותם האירועים. ידועים דברי הרמב"ם בתחילת הלכות תעניות, כי ישנו חיוב: "לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הציבור... ודבר זה מדרכי התשובה... אבל אם לא יזעקו... אלא יאמרו דבר זה ממנהגו של עולם... הרי זה דרך אכזריות... ותוסיף הצרה צרות אחרות".

מוסיף הגרי"ד: "אין אנו תוהים על דרכי הקב"ה המופלאות, אלא על דרך האדם אשר בה ילך כשהסבל קופץ עליו... עוון פלילי הוא בידי בעל הייסורים להרשות את מכאוביו ללכת לאיבוד ולהישאר ללא משמעות ומטרה". פשוט לכל אדם מאמין, שהמצב הנוכחי דורש מכל אחד מחשבה על מה צריך תיקון ועל איך צריך לתקן.

ב. אנשים רבים מעלים בדעתם כי המצב הנוכחי הוא הכנה לביאת המשיח. כידוע, ענין חבלי משיח הוא שלפני שהמשיח יביא סדר עולם חדש יש צורך בהריסת הישן בבחינת "סותר על מנת לבנות". ככל הנראה, בעתיד הקרוב, העולם הולך לקראת שינויים משמעותיים. אך השאלה אם שינויים אלו יובילו לגאולה תלויה בנו (ראה אות א). ראוי להזכיר את דברי הזוהר שמביא הרב ראובן מרגליות בספרו מרגליות הים (על הגמ' בסנהדרין צח, בהתייחס לכך שגדולי ישראל חישבו את זמן הגאולה ולכאורה נתבדו): "דקֶץ אית בכל דרא דרא כפום זכוון דילהון... ואם חובין מתרבין עליה, אידחי פורקנא עד דרא אחרינא" (זוהר חדש ח"ב ס ע"א).

ג. זכורים לכולנו דברי הגמרא בגיטין (נו ע"ב) באגדות החורבן, בה למדנו על שחצנותו של טיטוס הרשע שגררה שיעור בענווה מהיתוש הקטן. יתכן, כי האדם המודרני, שאולי בטוח יתר על המידה ביכולתו, נזקק לקבל מסר משמים שגם יצור מיקרוסקופי (הרבה יותר קטן מהיתוש של טיטוס!) מסוגל לשבש את כל העולם. גם אנו - מאמינים בני מאמינים - שתמיד היה ברור לנו שהבורא משגיח ומנהיג את עולמו, זקוקים אולי לחיזוק והעמקה בהכרה זו. כך נהיה לא רק בדרגה של "וידעת היום", אלא גם נגיע ל"והשבות אל לבבך".

¹ כמובן שאיני מתיימר להביע כאן 'דעת תורה', אלא מחשבות בלבד.

ד. בקשר לביטול בתי כנסיות ובתי מדרשות - אי אפשר שלא להיזכר בדברי המשנה בסוכה (ב, ט) על העבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (בקשר לירידת גשמים בחג). אנו מקווים, כי היות ועם ישראל מנסה להמשיך את קולו של יעקב במרחב הפרטי, שאין מצבנו דומה לאותו עבד. ובכל זאת, אנו יכולים לנצל את המצב לחזק את כוח תפילתנו. הרי כשאנו עומדים בתפילה אנו אמורים להרגיש שאנו עומדים לבד בפני הבורא, להרגיש שיש לנו "יחידות" עם הקב"ה. בדרך כלל, כשמתפללים בציבור קשה להגיע להרגשה זו, אבל עכשיו כשנזקקים לעמוד בתפילה לבד, יותר קל להגיע לאותה להרגשה הראויה.

ה. הגמרא במגילה (לא ע"ב) אומרת, שאברהם אבינו חשש שמא הקב"ה יביא עוד מבול לעולם, וה' השיב לו שבזכות הקרבנות הדבר לא יקרה. ומוסיפה הגמרא שבזמן שאין מקדש "כל זמן שקוראין בהם (בעניני הקרבנות) אני מעלה עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן ומוחל אני על כל עונותיהן". במיוחד עכשיו, כאשר עם ישראל קורא בפרשת השבוע בספר תורת כהנים, זוהי הזדמנות להתחזק בענין לימוד ואמירת ענין הקרבנות כדי למנוע "מבול" של דָּבָר. ידועה גם חשיבות אמירת פיטום הקטורת בעצירת המגיפה [וידועים דברי רבי עקיבא איגר (אגרות סופרים, סי' כט), שהורה על אמירת פיטום הקטורת בשעת מגיפת החולירע].

ו. דוד המלך אומר בתהילים (ל, ז) "ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם". בימי שגרה, יתכן שאנו לא שמים לב מספיק לטובות ה' עלינו. כשהדברים משתבשים אנו מבינים עד כמה אין שום דבר המובן מאליו. באחד מספריו של הרב יצחק זילברשטיין שליט"א הוא מביא בשם מדרש: "כל 'הודו' שבמקרא מלא בר מן אחד: 'הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו' ד"אמרו גאולי ה'" (פרק קז בתהילים, שמדבר על האנשים המודים לקב"ה על ניסים שנעשו להם) - חסר. למה? מלמד שלא הודו להקב"ה עד שנעשו להם נסים!" (בתי מדרשות ח"ב, מדרש חסרות ויתרות אות רחן). הלוואי שנלמד להכיר טובה על כל נשימה ונשימה.

ז. לפי הבנת הרמב"ן בפרשת בא (שמות יב, מ), הדרך ליישב את מה שנראה כסתירה בין ארבע מאות שנה (כפי שנאמר בברית בין הבתרים) לבין ארבע מאות ושלשים שנה (כפי שמוזכר בפרשת בא) היא, שהתוכנית המקורית היתה שעם ישראל יהיה בגלות ארבע מאות שנה, אך המצב הירוד שבו היינו שרויים במצרים גרמה להארכת הסבל והשעבוד לשלושים שנה נוספות. מוסיף הרמב"ן, שגם אחרי אותן שנים נוספות של עינוי לא היינו נגאלים, לולי צעקות התפילה.

יהי רצון, שנזכה לנצל את מצוקתנו ומצוקת העולם, לשוב בתשובה שלמה, ונזכה לקיום בנו דברי הנביא (מיכה ז, טו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

אין מקרה בעולם

הרב שלום רוזנר

על הפסוק "ויקרא אל משה" (ויקרא א, א) כתב בעל הטורים:

אל"ף דויקרא זעירא. שמה היה גדול ועניו לא רצה לכתוב אלא "ויקר" לשון מקרה כאילו לא דבר הקדוש ברוך הוא עמו אלא בחלום כדרך שנאמר בבלעם (במדבר כג, ד), כאילו לא נראה לו השם אלא במקרה (מדרש אותיות קטנות). ואמר לו הקדוש ברוך הוא לכתוב גם האל"ף, ושוב אמר לו משה מחמת רוב ענוה שלא יכתבנה אלא קטנה יותר משאר אלפי"ן שבתורה, וכתבה קטנה:

שואל הרב שך (מובא בספר אוצרות התורה): הלא כל תג, כל אות, כל נקודה בתורה, יש לה הרבה משמעויות, הרבה הבנות, הרבה לימודים. ובכן, למרות הענוה הגדולה של משה, איך יכול היה לוותר על כל הלימודים של האל"ף הגדולה?

תירץ זאת הרב שך:

לימוד מדת הענוה שיהיה לעם ישראל בקוראם את האות הקטנה שבויקרא, הוא מועיל יותר לזכות את ישראל, מאשר לימוד אותן ההלכות שניתן ללמוד מאות הגדולה.

מעתיק יש לשאול: אם מעלת הענוה כל כך גדולה, מדוע ה' לא התיר לו לכתוב "ויקר", להשמיט את האות לגמרי? מבארים בעלי המוסר כי "ויקר" לשון מקרה, היא להפך מכל מה שאנחנו מאמינים. וזה מבוסס על דברי הרמב"ן היסודיים (שמות יג, טז), שכדאי לחזור עליהם בכל שנה, ובפרט בתקופה הזו:

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה... וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, וידע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה...

ובעבור כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו... וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים...

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר.

משום כך, לא היתה אפשרות לכתוב "ויקר" שמשמעו לשון מקרה - כביכול שאין סדר בעולם אלא הדברים קורים באופן אקראי ח"ו.

רגילים לספר, כי כשהיה החפץ חיים ילד בן שש, הוא שיחק עם חבריו משחק "אם הייתי ה'..." אחד מהחברים אמר: "אם הייתי ה', הייתי נותן סוס ועוף לאלמנה פלונית". והשני אמר ש"אני הייתי נותן כסף ובית לעני פלוני". ישראל מאיר הקטן אמר שהוא לא ישנה כלום: "אם היה צריך לתקן או לשנות,

ה' כבר היה עושה את זה....". כמאמר הכתוב "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" (איוב ג, לח) - כל כאב ראש, כל מצב קשה, הכל הוא מאת ה'. ה' אוהב אותנו, יש בעל הבירה, יש תוכנית מבעל הבית של העולם.

הרב קוק מבאר את לשון התפילה של יום הכיפורים: "עד שלא נוצרתי איני כדאי" - כולנו נולדנו בדיוק בזמן ההיסטורי המיוחד ולתכלית מסוימת, דווקא בדור זה, דווקא למשפחה זו וכו'.

ניתן להסתכל על כל הסובב אותנו ולחשוב ש"הכל מקרה"; זהו רק מקרה שהילדים שלי הם אלו, זהו רק מקרה שהמצב הכלכלי שלי הוא כך וכך, וכדו'.

אולם, התורה מלמדת: "ויקרא אל משה" - אין "ויקר"! הכל מאת הבורא עולם, "קורא הדורות מראש" (ישעיהו מא, ד), "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב). הקב"ה מציב בפנינו אתגרים שונים, דברים שבאים אלינו בהפתעה ובלי התראה מוקדמת. משימתנו היא: להכיר שהכל בא ממנו יתברך, ולהשתדל לפעול בכל כוחנו בנתונים הקיימים.

הבה ונראה את המצב הנוכחי כהזדמנות מיוחדת שקיבלנו מאת ה', נקבל זאת בהכנעה וענווה ונתייחס לכך כעבודת ה'. נחדיר לליבנו את המסר של ה"אל"ף זעירא". בכוחו של מסר זה להשפיע על כל חלקי חיינו. יה"ר שנזכה לישועות ורפואות כהרף עין. בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל.

הציפייה לישועה

הרב אורי בצלאל פישר

כאשר מתרגשות צרות ל"ע, רבים שואלים "מה יהיה?" התשובה היא, שאנו יודעים מה היה בהתחלה ומה יהיה בסוף. בתחילה היה טוב, ובסוף יהיה טוב. את מה שיהיה בינתיים איננו יודעים.

כלפי מה הדברים אמורים? גם אנו שואלים, מה יהיה הסוף עם נגיף הקורונה? אי אפשר לדעת מתי זה יעבור ומה יהיה היקף הנזק. דבר אחד ניתן לדעת: בסופו של דבר תהיה ישועה, בסופו של דבר תבוא הגאולה. נאמר בגמרא במסכת שבת (לא ע"א) שאחת מהשאלות ששואלים את האדם היא: "צפית לישועה". אנו מוכרחים לצפות לישועה. אפשר ללמוד נקודה נוספת הקשורה לעניין הציפייה לישועה בהגדה של פסח.

הנחת ביצה בקערה

מנהג ישראל הוא להניח ביצה בקערת ליל הסדר כזכר לקורבן חגיגה. נשאלת השאלה, מדוע דווקא ביצה? רבי יעקב עמדין זצ"ל כתב בסידורו מספר הסברים; אחד מהם הוא, שהביצים הם זכר לאבלות על החורבן, שהרי לעולם ביום שחל ליל פסח חל ליל תשעה באב.

ולכאורה יש להעיר מהו הקשר בין תשעה באב לליל הסדר? מדוע בשעה שחוגגים את חירותנו עלינו לזכור את תשעה באב?

נראה להסביר, כי עלינו לזכור שהמטרה של גאולת מצרים היתה להגיע אל הגאולה השלמה. זכירת יציאת מצרים באה להזכיר לנו את המטרה ולהביא אותנו לידי פעולה שתוביל לידי גאולה שלמה. מגמת הזכרון היא להביא את האדם לידי פעולה, ולא רק כ"זכרון עבר" בעלמא.

מסופר, שרבי מנחם מנדל מוויטבסק זצ"ל, אחד מגדולי אדמו"רי החסידות, אמר את הדברים הבאים בשעה שעלה לארץ ישראל להתיישב בצפת (הדברים מובאים בספר "שרי המאה", לרב יהודה ליב הכהן מימון זצ"ל, כרך ו, עמ' 1-2):

רבים וכן שלמים חושבים, כי במה שהם מזכירים בכל יום את השבועה הקדומה "אם אשכחך ירושלים תשכח מיני", הם יוצאים כבר ידי חובתם כלפי ארץ ישראל, אבל טועים הם בזה, כי כל זכרון מימי קדם שאנו מזכירים מזמן לזמן, בא בעיקר ללמדנו מה שאנחנו צריכים ומחוייבים לעשות עכשיו בנוגע לאותו דבר או מעשה שנמסרו לנו בזכרון לדורי דורות. גם ה"זכירות" שנצטוונו מפי התורה כמו "זכור את יום השבת" (שמות כ, ח), באו בעיקר להזכירנו מה שצריך לעשות בשביל קדושת השבת ושמירתה, כמו שאומר הכתוב "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת" (שמות לא, טז). גם מה שאמרה לנו התורה "זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה, יז) - אשר לכאורה נדמה לנו, כי זכירה זו אין לה כל קשר ושייכות עם הזמן הזה, מכיוון שכבר נימחה זכר עמלק לגמרי, ביחוד מזמן שבא סנחריב ובלבל את כל העולם, גם זכירה זו באה ללמדנו, כי בכל דור ודור עומדים עלינו שונאים בדמות עמלקים לכלותנו, ועלינו לזכור את הימים ההם בזמן שבא עמלק להילחם עם ישראל. אז לא הסתפקנו רק בציפייה לרחמי שמים, אלא שמשו רבינו ציווה ליהושע להילחם בעמלק עד שהחלישו אותו לפי חרב... גם מה שאנו מזכירים את ארץ ישראל בתפילותינו מדי יום ביומו מורה לנו את חובתנו להשקיע עצמנו בבניין הארץ ויישובה, כמו שהגלות עם כל יסוריה וצרותיה מזכירה לנו, כי מפוזרים

ומפורדים אנחנו בארצות נוכריות, וכי עלינו לשאוף ולעשות מעשים ממשיים, כדי לחזור לארצנו שממנה גלינו...

כל זכירה באה בשביל העתיד. אנחנו זוכרים כדי לפעול למען העתיד. זוהי נקודה מרכזית הקשורה גם לעניין הציפייה לישועה; אנו מצפים לישועה, אך לא מחכים שהיא תבוא מאליה. המצפה לישועה פועל בכל כוחו למען הגשמתה.

כוסו של אליהו

מנהג בקרב קהילות ישראל להניח כוס של אליהו. לפי חלק מהדעות, לא שותים מהכוס, ורק מניחים אותה על השולחן. מנהג זה מבוסס על כך שישנן חמש לשונות של גאולה: א. והוצאתי. ב. והצלתי. ג. וגאלתי. ד. ולקחתי. ה. והבאתי. כיון שאנחנו בגלות, שייכים רק ארבע לשונות של גאולה, ולכן לא שותים את הכוס החמישית. כוס זו היא כנגד אליהו הנביא, מבשר הגאולה. אולם, יש הטוענים שכיום שחזרנו לארץ ישראל יש לשתות את הכוס החמישית, שהרי כבר הגענו אל הלשון החמישית "והבאתי".

אולם נראה כי גישה זו אינה ברורה, שכן אף על פי שזכינו לקיבוץ גלויות גדול ביותר, עדיין לא הגענו לגאולה השלמה. הגאולה מסתיימת בבניית בית המקדש ובהשראת השכינה בתוכנו (עיין בדברי הרמב"ן, בהקדמתו לפירושו לספר שמות). ישנו חשש, שעל ידי שתיית הכוס החמישית עלולים לבוא לידי מחשבה שהגענו אל המנוחה ואל הנחלה, ואין יותר מה לפעול ולעשות. עלינו לדעת, שאמנם אנחנו בתקופת "אתחלתא דגאולה", אבל עדיין לא הגענו אל הגאולה השלמה.

מניחים כוס של אליהו הנביא ולא שותים ממנה כדי לזכור מה המטרה שלמענה אנו נדרשים לפעול.

מתחזקים מתוך הקושי

ישנו הסבר נוסף להנחת הביצה. המיוחדות בביצה בניגוד לשאר המאכלים היא, ששאר המאכלים מתרככים על ידי הבישול, ואילו הביצה מתקשה. יש בכך לימוד גדול לגבי עם ישראל: עם ישראל עמד בכל נסיונות הגלות על ידי האמונה והביטחון בקב"ה.

ההבנה שה' משגיח על העולם, וכשם שהוא התגלה אלינו על ידי הניסים הגדולים במצרים, כך הוא מתגלה אלינו גם בעת הסתרת הפנים. זהו בעצם היסוד שגם מתוך הייסורים, ה'בישולים' והצרות הגדולות, עם ישראל לא התרכך או נחלש חלילה, אדרבה - העם התחשל והפך חזק ונחוש יותר ויותר. יהי רצון, שגם אנו בתקופה זו נתחזק מתוך הקשיים, נתגבר על הצרות ונצא מחוזקים. נפעל ונעשה, וה' יהיה בעזרנו.

משמעות אכילת המצה בעת הזאת

הרב יצחק דעי

המשנה בפסחים (קטז סע"א) מציגה את דברי רבן גמליאל: "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח, מצה, ומרור". בהמשך המשנה שם וכפי שפרש רשב"ם (בע"ב) מבואר, שאין להסתפק בהזכרת שלושה מונחים אלו, אלא יש צורך לפרש את טעמם ולהבין את משמעותם הבסיסית.

גם בעל ההגדה, לקראת סוף המגיד, מצטט את דברי רבן גמליאל הללו עם ביאורם. כאשר מגיעים לפסקה "מצה זו שאנו אוכלים", יש להגביה את המצה מהקערה ולומר עליה את טעם אכילתה, והוא: "על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ממלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר: 'ויאפו את הבצק... כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה...'. דברים אלו מעלים תמיהה רבתי. משתמע מכאן, שאם היה מתאפשר בידם של אבותינו להשתהות - היו מכינים עוגות חמץ! והדבר מפליא, האם רק 'במקרה' אכלו אבותינו מצות, ובעקבות זאת, אף אנו נצטוונו לאכול מצה לדורי דורות ולסלק את החמץ ממשכנותינו?!

מעבר לכך יש להקשות, שהרי סתירה גלויה עולה מפסוקי התורה. המתבונן בתחילת פרק יב בספר שמות רואה שכבר בר"ח ניסן, שבועיים לפני היציאה ממצרים, מצוה הקב"ה את ישראל לאכול את בשר קרבן הפסח יחד עם מצות, כפי שכתוב (שמות יב, א-ח): "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמרו... דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשׂר לחדש הזה ייקחו להם איש שׂה לבית אבית שׂה לבית... ואכלו את הבשר בפליה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו". אם כן, מהו אפוא פשר הפסוק בהמשך הפרק "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם" (שם, לט) - משמע שאכילת המצות באה רק מפני שלא הספיקו להחמיץ את הבצק?!

ביאור הרמב"ן על התורה

הרמב"ן בפירושו לתורה (שם, ד"ה 'וטעם') מתייחס לקושי זה, ומסביר שאין הכתוב בא לנמק את עובדת אכילת המצה בעקבות הגירוש ממצרים. מטרת הכתוב היא לנמק מדוע ישראל לא הספיקו להכין את המצות בתוך ארץ מצרים טרם יצאו ממנה, ונאלצו לאפותן מחוץ לגבולות מצרים וזאת בשל הבהילות והחיפזון. לפי זה, ישראל ידעו שעליהם להכין מצות, ואף התכוונו לעשות זאת, אך הם גורשו ולא הספיקו לאפותן במצרים.

דברי הרמב"ן מיישבים את הקושי בפסוקים באופן המניח את הדעת, אך ניכר שלא כך הבין בעל ההגדה. כפי שציינו בראשית דברינו, הנימוק לאכילת המצה הוא משום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, ומשמע שאילו היה זמנם בידם הרי שהיו אוכלים חמץ.

ביאור נוסף: התאמת המציאות לרצון ה'

יש המיישבים את הסתירה בין הפסוקים ומבארים, כי הכתוב בא לציין, שהמציאות מְכַנֶּנֶת ומתאימה את עצמה לדבר ה', לאמר: הואיל והקב"ה ציוה שיאכלו מצות, הרי שלא תיתכן במציאות שום אפשרות שיאכלו חמץ, וגם לו יצוייר שירצה מאן דהוא לאפות לחם - לא יעלה בידו. לפי פירוש זה, ישראל התכוונו להכין מצות כנדרש, אלא שהכתוב מבאר שגם בפועל לא הייתה כל אפשרות להכין חמץ.

דרך זו, ניתנת להתפרש גם במקומות אחרים בתנ"ך. נזכיר מקום אחד שבו חז"ל ציינו את ההתאמה של המציאות לרצון ה' המתגלה בפועל. במגילת רות, בתחילת פרק ד' מובא שבועז עלה השערה אל הזקנים כדי לברר את מעמדה של רות, על מנת להכנס עמה בברית הנישואין ולהקים שם המת על נחלתו. והנה, בדיוק באותה שעה מתואר "והנה הגואל עובר", האדם הנכון - במקום הנכון - ברגע הנכון! על זה המליצו חז"ל (רות רבה, פרשה ז): "אפילו היה בסוף העולם - הטיסו הקב"ה והביאו לשם, כדי שלא יהא אותו צדיק יושב ומצטער". כלומר, ברגע שהקב"ה החליט שהגיע זמנה של רות להכנס לביתו של בועז ולהקים את בית דוד, אי אפשר שיקרה אחרת, והמציאות תתואם לרצון ה'. אף אנו נאמר: הואיל וקבע הקב"ה שיאכלו מצות באותו לילה - אין אפשרות מציאותית להכין לחם חמץ.

הבנת הר"ן

הר"ן (פסחים כה ע"ב בדפי הרי"ף) למד בפשטות כפי ההבנה הרגילה בפסוקים, וכתב שאכן אילו היה זמנם בידם היו מכינים לחם חמץ. אולם בהסתמך על סוף הפסוק "וגם צדה לא עשו להם", מבאר הר"ן באופן מקורי, שלא מדובר כלל על מצת המצוה שנצטוו בה ישראל בתחילת החדש, אלא על הצדה לדרך. הואיל ומותר היה להם לאכול חמץ ביום שאחר יציאת מצרים, שלא כמו בפסח דורות, ועוד - שלא נאסרו אז בכל יראה ובכל ימצא, והיו זקוקים להכין צדה לדרך - הרי שהיו יכולים להכין לחם חמץ לצורך הדרך במדבר. אולם כיון שגורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, נוצר מצב שגם הלחם שהיה אמור לשמש כצדה לדרך לא הספיק להחמיץ ולתפוח, וגם הוא נאפה מצות, בלית ברירה.

אמור מעתה: המצה שאכלו אבותינו - בגלל שנצטוו בר"ח ניסן לאוכלה עם בשר הקרבן, ואילו המצה שאנו אוכלים - משום שלא הספיק בצקם, שהיה אמור לשמש כצדה לדרך, להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם.

הסבר נוסף: סוגים שונים של אנשים בעם

שמה יש להציע הסבר נוסף, המצביע על נקודה שורשית, ומלמד על היחס הנכון לחלקים בעמנו שאינם שותפים לדרך התורה והמצוות. הדברים יבוארו בהקדים דברי הכלי יקר. בתיאור היציאה ממצרים והחיפזון שהביא לאפיית המצות מציינת התורה (שם, מ-מא) "וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וַיְהִי מִקֶּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם".

שואל הכלי יקר: מדוע ראתה התורה להאריך בעניין ישיבת ישראל במצרים, היה לה לכתוב "ומושב בני ישראל במצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה ומקץ הימים האלה יצאו וכו'. מה טעם האריכות במילים "אשר ישבו במצרים, ויהי מקץ שלושים" וכו', שנראית מיותרת לכאורה? אלא, מסביר הכלי

יקר שיש כאן נזיפה סמויה. היו צריכים ישראל לצאת ממצרים לפני שנים רבות, אך במקום להרגיש כגרים בארץ הם התנהגו כתושבי קבע, "ומושב בני ישראל אשר ישבו", ודבר זה הביא עליהם את אריכות הגלות. משמעות הדברים, וכך מבואר גם בדברי הכלי יקר, שהיו רבים מעמ"י שכלל לא רצו לצאת ממצרים, ולא היו שותפים כלל לרעיון הגאולה. דברים אלה מוכרים לנו מחז"ל שפירשו "וחמושים עלו" - חמישית, נמצא שמי שלא היה ראוי כלל לצאת ממצרים, לא יצא משם.

אולם, גם מתוך אלה שיצאו ממצרים, לא כולם היו צדיקים גמורים, אנו יודעים מחז"ל שבעודם עומדים על שפת הים היו גם כאלה שרצו לחזור למצרים כמובא במכילתא דר' ישמעאל (פרשת בשלח פ"ב).

לאור הדברים, יש מקום לומר שהיו סוגים שונים של אנשים בתוך עמ"י, שרמת השתתפותם בתהליך הגאולה לא היתה גבוהה, ולא כולם היו בטוחים לחלוטין במהלך הזה. לפי זה, יש לומר שפסוק לט, הסמוך לפסוק "ומושב בני ישראל", המתאר את הגירוש ממצרים וחוסר היכולת להכין לחם חמץ - מדבר דוקא על חלקים מסויימים בעם שלא הכינו את המצות מבעוד מועד כנדרש וכפי שנצטוו. אכן, הצדיקים הכינו מצות כפי שצויה ה', אך היו גם כאלה שפקפקו והמתינו עם העניין, עד שבפתאומיות נאלצו לצאת ממצרים, ובלית ברירה יצאו להם מצות מפני שלא יכלו להתמהמה.

גם בעל ההגדה, מבקש להדגיש בעת הגבהת המצה, שנזכור את אלה שלא היו כל כך שותפים בתהליך הגאולה ואעפ"כ ריחם עליהם הקב"ה, הוציאם ממצרים וקרע להם את הים, נתן בהם אמון ולבסוף עמדו למרגלות הר סיני והכריזו "נעשה ונשמע". כך גם אנו צריכים לתת אמון בכל אחד מישראל שיש לו תקווה לשוב אל ה'. זו גם הסיבה שהתורה דיברה כנגד ארבעה בנים ואחד מהם הוא הרשע, ולא התעלמה ממנו. אם כנים הדברים, לפנינו מסר אדיר בנוגע ליחס האמיתי לכל יהודי, אפילו למי שנראה רחוק מדרך ה'.

הלימוד לדורות ובפרט לימינו

המדרש (ילקוט"ש נ"ד, רמז תתקסג) דורש את הפסוק במשלי (ל, יח): "שלושה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים" - "שלושה המה נפלאו ממני - אלו פסח מצה ומרור, וארבעה לא ידעתים - אלו ארבעה מינים שבלולב".

לכאורה לא מובן, מה הרעיון הגנוז בדברי מדרש פליאה זה. מבאר הגאון בעל חת"ס ('תורת משה' לפסח): בישראל יש כתות חלוקות: צדיקים, בינוניים ורשעים, כפי שאנו מכירים ממדרש רבה על פרשת אמור ביחס לד' מינים שבלולב. וכך יש לבאר בעניין פסח מצה ומרור. פסח - הוא קודש, קרבן. זה מסמל את הצדיקים הגמורים שבישראל. המצה - אלו הממוצעים, הפשוטים הדומים למאכל ממוצע כמצה. והמרור - הם הגרועים, הרשעים במעשיהם ובמידותיהם. בעל המדרש מתפלא: איך תהיה אחדות ביניהם? קשה מאד לאחד אותם, שכל מה שישיר בעיני זה - רע בעיני חברו. זהו "נפלאו ממני".

ממשיך החת"ס, רק ענוותן גדול וסבלן כהלל, שהיה עניו מכל אדם, היה כורך פסח מצה ומרור - לרמז על כתות אלו שהיה יכול לאחדם יחד מכוח הענוה והסבלנות שלו, וזהו "כהלל, שהיה כורכן ואוכלן כאחת".

אם יורשה, ניתן לומר שהבידוד החברתי שאנו נתונים בו בעת הזאת - בעקבות המגפה המתפשטת בארץ ובעולם, המונעת מאיתנו להתקהל ולהתאחד - בא במידה כנגד מידה על הבידוד והניכור הקיים

בין חלקים באומה ועל השנאה שפרצה כל גבול בעת האחרונה. אולי הקב"ה מבקש מאיתנו להתבונן בנקודה זו של אהבת ישראל, ולתקן את עניין פירוד הלבבות שהשתרש לצערנו בקרב הארץ.

לסיום, נביא את דברי מרן הרב זצ"ל באורות ישראל (פרק ד):

אהבת ישראל והעבודה של הסנגוריא על הכלל ועל הפרטים איננה עבודה הרגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה וחכמה עמוקה ורחבה... ביותר צריכה אהבה עליונה זו, להיות מתעוררת בקרב אנשי לב ורוח בעת ירידתה של האומה במצב הרוח, בעת אשר רמיסת קודש וזלזול דת יראו בכל תוקף ועוז - להבחין שעם כל זה כח ישראל גדול הוא ועצום לא-להיו... גם בנפש הנסוגה מאד אשר סרה הרבה מזדך ה'...

שנזכה בע"ה להפנים את עניין אהבת ישראל, ומתוך כך יעורר ה' את מידת הרחמים ויסיר מעל כל עם ישראל כל נגף וכל חולי, ונזכה לעלות ולראות בבית ה' כימי עולם וכשנים קדמוניות.

בין תורה למדע

הרב עומרי ישראל קראוס

עולם התורה ועולם המדע

במהלך משבר הקורונה נערך ריאיון עם ראש הממשלה. במהלך הריאיון, רה"מ השתמש בביטוי "בעזרת ה'", וכן "אנחנו מתפללים לבורא עולם". המראיינת תיקנה את ראש הממשלה שצריך לומר "בעזרת מכוון ויצמן" ורה"מ תיקן אותה בחזרה שגם במכוון וייצמן מתפללים.

עיתונאית אחרת טענה, שכנראה כל אחת מהקבוצות במדינה תסיק מסקנות אחרות ממשבר הקורונה: הדתיים יאמרו שזו עוד הוכחה לאפסיות האדם, ואילו החילונים יאמרו שזו עוד הוכחה לחשיבותם העצומה של המדענים ואין לנו לסמוך אלא על עצמנו.

ישנה תחושה בחלק מהציבור שיש "סתירה ספרותית" בין התורה למדע, דהיינו, שהמסרים היוצאים מעולם המדע סותרים את המסרים היוצאים מעולם התורה. מתח זה קיים במשך כל השנה, אך מתגבר בתקופה הקשה של המגיפה.

בטענות מעין אלו נפגשתי גם במהלך מבצע "צוק איתן". במהלך המבצע שָׁרַתִי תחת פיקודו של עופר וינטר שהיה מפקד החטיבה. בתחילת המבצע שלח המח"ט איגרת לפקודיו שבו הוא כתב "ההיסטוריה בחרה בנו להיות בחוד החנית של הלחימה באויב הטרוריסטי העזתי, אשר מחרף מנאץ ומגדף, אלוקי מערכות ישראל... ה' אלוקי ישראל היה נא מצליח דרכינו...". גם אז, חלקים מהתקשורת הגיבו בכוז ובביקורת כלפי המח"ט. הם טענו שבמקום להילחם באויב, עסוקים המפקדים הדתיים בתפילות, מה שפוגע ביכולותיו של הצבא.

אמנם ברור שהשאיפה היא הפוכה. עולם התורה צריך לחזק את עולם המדע (וכן להיפך), וק"ו שעולם התורה מחזק את כוח הלחימה של צה"ל (וכן להיפך).

אך אם ביחס לצבא הדברים נראים בחוש, כיצד המניע הדתי מחזק את המוטיבציה ואת הרצינות אצל החייל, כיצד האמונה הדתית נופחת עוז ותעצומות בצבא כולו, הרי שביחס לעולם המדע עדיין התחושה היא של חשדנות מסוימת.

אמנם נראה, שכמו שהחייל מקבל תוספת כוח מתוך לימוד התורה, כך גם המדען יכול לקבל יכולות מדעיות מתוך התורה.

לפני כ-500 שנה התרחשה המהפכה המדעית. מאז, התפתח העולם המדעי בצורה מסחררת, גילוי רודף גילוי, והמצאה רודפת המצאה, העולם והידע השתנו במאות שנים אלו ללא היכר וללא פרופורציה לעומת הידוע לנו מן העבר.

אחד מן השינויים המשמעותיים שיצרו את המהפכה המדעית הוא השינוי התפיסתי. עד למהפכה זו העולם סבר שרוב מוחלט של הידע כבר קיים, ואין צורך לחקור ולבדוק את הידע המדעי הקיים. אנשי המדע לא ראו צורך לערוך ניסויים ותצפיות, אלא הסתפקו במחשבה ובהגיון כדי להגיע למסקנות מדעיות. הידיעה שבעצם אנחנו לא יודעים, היכולת שלנו להטיל ספק במה שנראה לנו במבט

ראשוני, היא שנתנה מוטיבציה למדענים לבדוק ולחקור, לערוך ניסויים ולהיות ביקורתיים ביחס לעצמם. ההבנה שהאדם לא יודע יצר אצל האדם את הידיעה היותר גדולה.

נמצא אם כן, שאין סתירה בין התפיסה של "אפסות האדם" לבין הערכה ל"כוחו של האדם", והדברים משלימים אחד את השני. היכולת המדעית של האדם נובעת משני הדברים גם יחד. מצד אחד, המדען נדרש לענוה ולידיעה שיתכן שהוא טועה, שהוא אינו יודע. הוא נדרש להיות ביקורתי כלפי עצמו. ומצד שני, הוא נדרש לאמונה בעצמו שיש לו את היכולת לחקור וללמוד.

'טוב שברופאים'

יתכן שביקורת מעין זו ביחס למדע הישן נמצאת בדברי רש"י ומהרש"א. המשנה בסוף מסכת קידושין (ד, יד) אומרת "טוב שברופאים לגיהנם", וקשה: מדוע מגיע לרופאים עונש חמור של גיהנם? רש"י ומהרש"א מבינים, שיש כאן ביקורת ביחס לביטחון עצמי מופרז של הרופא. רש"י כותב:

טוב שברופאים לגיהנם - אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים, ואינו משבר לבו למקום, ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא.

רש"י מציג תמונה בה הרופא בגלל בטחונו הרב בעצמו לא נזהר מספיק מהמחלה ולא ירא מרבש"ע.

מהרש"א מביא ביטוי אחר לגאווה זו:

יש לפרש, טוב שברופאים, דהיינו שמחזיק עצמו לטוב ולמומחה שברופאים, שאין כמוהו וסומך ביותר על המחאתו מתוך גאוותו... אבל יש לו לישא וליתן עם שאר הרופאים כיון שהוא סכנת נפשות.

מדען שאינו מבין את מגבלות כוחו, שחושב שכל הידע נמצא אצלו - סופו להיות כ"טוב שברופאים".

לזה יש להוסיף את שיטת הלימוד הישיבתית, אשר דוגלת בשאלת שאלות, ברצון אין סופי להמשיך וללמוד. המדרגה הגבוהה ביותר שיהודי יכול להגיע היא להיות "תלמיד חכם", הלומד מכל אדם עד אחרית ימיו. התורה נקנית מתוך ענוה, ולהבדיל מסתבר שגם המדע נצרך לאותה התכונה.

גם מבחינה מהותית, אין מקום למתח בין תורה למדע. נכון הדבר, שגם התורה וגם המדע טוענות שהן מייצגות את ה"אמת", אך באופן מהותי לא תתכן סתירה ביניהן משום שהן עוסקות בשני תחומים שונים לגמרי.

המדע מתאר את העולם, ואילו התורה דנה במה צריך להיות בעולם. התורה מדברת על ערכים, על מה טוב ומה רע, מושגים אשר זרים למדע. נראה שזו כוונת המהר"ל (נתיב התורה, יד) המסביר את החילוק בין "חכמה בגויים" ל"תורה בגויים":

ולכך אמרו במדרש (איכה רבה פ"ב) אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין... אבל אם יאמר לך יש תורה בגויים אל תאמין... וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל בחבורו, כי מה שאמרו חכמי האומות במה שהוא תחת גלגל הירח יש לשמוע להם כי היו חכמים בעולם הטבעי, אבל מה שאמרו במה שהוא למעלה מן גלגל הירח שזהו מה שאחר הטבע אין לשמוע להם, כי היו חכמים בעולם הטבעי אבל למעלה מן הטבע וחכמה זאת חכמת אלהית אין לשמוע להם.

נתפלל, שבשילוב כוחות של תורה ומדע, של תפילה ועבודה, הקב"ה ישלח חכמה לרופאים ולמדענים ורפואה שלימה לחולים.

שאלתו של החייל

הרב שאול אלעזר שנלר

בימים אלו חווים כולנו, מי יותר ומי הרבה יותר, קשיים לא מבוטלים. הקשיים משתרעים על פני מגוון רחב של תחומים: חשש רפואי לשלום יקירינו וקרובינו בתוך שאר חולי ישראל, קשיים כלכליים, קשיי התנהלות סבירה בשגרה החדשה שנכפתה עלינו, קשיים בהתמודדות הרוחנית כאשר מסגרות התפילה שונו לחלוטין. המיקום הכפוי מקשה גם על לימוד תורה בכמות ובאיכות או מזמן נסיונות שונים ורבים מן הרגיל בתחומי בין אדם למקום או בין אדם לחברו.

הקשיים הללו משותפים לרוב ככל בני האדם. מה שמשתנה, הוא היחס לקושי.

מעשה שהיה: בהיותי תלמיד בישיבה, סיפר לי חבר שהגיע מהצבא לביקור, על שאלה מעניינת שנשאל ע"י חברו לשירות (שאינו דתי): "אתה נראה לי אדם הגון. זכותך לחשוב שיש אלוקים ולאסר לעצמך הכל, אבל מכח איזו זכות מוסרית אתה חש שיש לך הצדקה לשטוף בכך את מוחם של ילדיך ולדון אותם לחיי סבל ומגבלות?! יש להם את הזכות להתחיל את חייהם כאדם חופשי ומאושר!".

לפני זמן לא רב, פורסם מאמר חשוב ע"י מספר בחורי ישיבות, בו ביקשו לקרוא להתמודדות המערכת עם תופעת ההתפקרות המכה במגזרנו באחוזים לא נמוכים, ע"י הקצאת אנשי-אמונה שיתמחו בתשובות לטענות הכופרים המונגשות כיום לכל בחור. במאמרם ציינו כי אמנם ישנו גורם שני להתפקרות, והוא הקושי הרב הכרוך בעול תורה ומצוות, הדורשים לוותר על הנאות החיים. אלא שהכותבים ביקשו להתמקד בטיפול בגורם האמוני בלבד, מכיון שלדבריהם לגבי הבעיה השניה - פשוט אין כל כך מה לעשות...

ישנן מספר דרכים אפשריות לנסות להשיב על שאלות אלו, אך כפי שנראה להלן - לא עלינו מוטל להתייגע בכך, אלא על אחרים.

המשותף לאמירות הנ"ל הוא הקביעה שבמבט של 'העולם הזה נטו' - הרבה יותר משתלם ללכת בשרירות לבך, אלא שמחמת אמונתו בה' ובשכר ועונש עתידיים - המשוואה משתנה.

תפיסה מוטעית זו קנתה אחיזה מרובה בציבור, ומשום כך אנו משלמים מחירים כבדים. 'מציאות' זו מציבה בפני כל שומר תורה ומצוות, קטן כגדול, פיתוי קשה אתו עליו להתמודד רק באמצעות אמונתו המופשטת, שכנראה בעתיד זה לא ישתלם. על אחת כמה וכמה שתפיסה זו מקשה על הרחוקים משמירת תורה ומצוות להטות אוזן באובייקטיביות מסוימת ולנסות לשקול את דרכם.

האדם המאושר

בכנס שערכה הלמ"ס בקיץ תשע"א לרגל עשור לסקר החברתי, הוצגה ע"י מר דן בן חור (ראש תחום מתודולוגיה מפקדית), מצגת בשם 'פרופיל האדם המאושר - גרסת הסקר החברתי' (ניתן למוצאה בקלות ע"י חיפוש המילים 'פרופיל האדם המאושר' במנועי החיפוש ברשת).

אחד הנתונים הבולטים ביותר במצגת זו, הוא סיכויי של אדם נתון להיות מאושר, בחלוקה לפי מגזרים. ואלה הנתונים: אם המדובר על אדם המקוטלג 'חרדי' - 62%, בקרב המקוטלגים 'דתי' - 40%, 'מסורתי דתי' - 31%, 'מסורתי לא כ"כ דתי' - 28%, 'חילוני' - 26%.

משמעות נתון זה מדהימה: ככל שאדם משתדל יותר לדקדק בקיום מצוות (=להחיל על עצמו יותר 'כבלים חונקים') גדלים משמעותית סיכויי להיות מאושר! ואילו הסיכוי של אדם 'חופשי' ומועט-כבלים להיות 'מאושר' הוא בסה"כ כרבע. כלומר: 74% שלא יהיה מאושר!

אולם מדוע? מה ההיגיון בכך שככל שיש עליי יותר הגבלות וקשיים כך גדל הסיכוי שאהיה מאושר?

התירוצים הנפוצים, על כך ש'קל יותר להיות דתי' כי 'מחליטים עבורך', או כי 'מאמינים שהכל מכוון לטובה' - הם לכל היותר חלקיים, משום שאין בהם כדי להסביר לא מדוע אין המציאות זהה אצל מפקידי חייהם בידי מיסטיקנים, לא את ההדרגה המופלאה הנ"ל, ובפרט את ההבדל בין ציבורים השווים באמונותיהם ומובדלים בעיקר במעשיהם, ולא את הנתונים שיובאו להלן על החרפת הדיכאון.

נושא בעול

נראה שיסוד הדבר תלוי בדברי הפסוק: "טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו" (איכה ג, ז), וביארו חז"ל: "עול תורה, עול אשה, עול מלאכה" (איכה רבה, פרשה ג).

המלאכה היא עול המגביל קשות את חופשיות האדם, וכך גם הנישואין. על כולם גדול עול התורה, המורה לאדם מה לעשות ומה לא בכל רגע נתון "24/7", עד לסדר קשירת שרוכי נעליו.

אולם שלושת ה'כבלים' הללו אינם סתם עול, אלא 'נועם-עול'; נועם עול תורה, נועם עול הנישואין, ואפילו - נועם עול המלאכה.

הסיבה לכך היא משום ש"אדם לעמל יולד" (איוב ה, ז). רבים הולכים שולל אחר האמונה-התפלה, הגורסת כי ככל שיהיו על אדם פחות כבלים והגבלות המחייבים מאמץ, איפוק או התגברות - כך יגדל אושרו. אמונה זו מביאה לכך שהעולם המערבי עמל בהתמדה בעשרות השנים האחרונות להוריד עוד ועוד את רף הדרישות וההגבלות. 'עול המלאכה' ירד מאליו במידה רבה עם הקדמה הטכנולוגית העצומה, השפע הגדול ושיפור תנאי התעסוקה. 'עול הנישואין' אף הוא הולך ומצטמצם, שכן בקרב 'תרבות' המערב וכלל המושפעים ממנה, גיל הנישואין הולך ועולה, משך הנישואין הולך ומתקצר, רמת המחויבות הנדרשת מהנשוי דוהרת כלפי מטה, ואף מספר הבוחרים בכלל ב'מוסד הנישואין' יורד בהתמדה.

מעל כולם נפגע 'עול התורה'. לא רק תורת ה', אלא אף כל חוק מוסרי המכתיב עשה ואל תעשה. צניחת הרף המוסרי הנדרש ניכרת במיוחד במישור התאווה המרכזי - יצר המין. תמצית העולם המוסרי של הליברליזם המודרני היא - האדם במרכז. לכן, עשה כל שתמצה, עמוד על מיצוי כל זכויותיך, רק השתדל שלא נתפוס אותך פוגע בגיעה אנושה מדי בזכויות הזולת, כי אז ניאלץ אנו כחברה לפגוע בך על מנת שלא יפגעו זכויותינו אנו.

ומה התוצאות של 'חירות נפלאה' זאת?

הניסיון לפעול נגד הוראות היצרן - התגלה ככישלון חרוץ. לאדם יש נשמה, אשר איננה מוצאת את סיפוקה בחיי-פרה, ועל כן הם מותירים את האדם אומלל. בעשרות השנים האחרונות אחוז מקרי

הדיכאון (ובפרט הדיכאון הקליני) נמצא בנסיקה מתמדת ומהירה במידה שלא תיאמן. אנשים כבר כמעט אינם מסוגלים לחוש שמחה בלי לסמם את עצמם, מאלכוהול ועד לסמים למיניהם.

ארגון הבריאות העולמי פרסם לפני מספר שנים כי הדיכאון הקליני מהווה את הסיבה השלישית בעולם לנכות (ובארה"ב, 'מולדת האושר', הוא במקום השני), בשנת תש"פ הוא צפוי היה כבר להיות במקום השני (אחרי בעיות הלב), ובעוד עשור - במקום הראשון!

אם כן, ככל שאדם מקבל על עצמו את העול ביתר אמונה - כך גדל אושרו וסיפוקו, "וחילופיהן בגולם". נראה שהסיבה לכך שהלמ"ס לא מצא את נתוני האושר מתקרבים למאה אחוזים בחברה הדתית, היא שהקיטלוג 'חרדי'/'דתי' אינו משקף בהכרח את מידת קבלת עול ה' על ידי האדם (כלומר: שכאשר דבר ה' מתנגש במה ש'מתחשק לו' הוא שואף ומשתדל לבטל את רצונו בפני רצון ה'). נראה שגם ההבדל העצום בתוצאות בין המגזר ה'חרדי' ל-'דתי' נובע מההבדל באחוז 'עובדי ה'" (ע"פ ההגדרה הנ"ל) בקרב המקוטלגים רשמית בשתי החברות.

העובדה שמידע זה אינו שגור בפיו ובליבו של כל בן-תורה היא החמצה כואבת לטעמי. משום שהמשוכנע ששמירת התורה והמצוות דנה אותו לחיי סבל בעולם הזה, אשר 'במקרה הטוב' יקבל עליהם פיצוי בעולם הבא - יחפש בנרות מדוע מוצדק שיפרוק מעליו עול זה, וודאי שקשה כך לעבוד את ה' בשמחה ובתודה.

קשה - זה טוב

האם הכוונה היא שקל לשמור תורה ומצוות?

ממש לא. כולנו יודעים על בשרנו עד כמה זה קשה. אבל זו בדיוק הנקודה:

אנו טועים לזהות את הקושי עם דיכאון ואת הנוחות עם אושר, אך למען האמת מציאות ימינו מפריכה זאת באופן החד ביותר: ככל הידוע לנו מעולם לא היה דור שחי חיי נוחות כדורנו, ומעולם לא היה דור בו אחוזי הדיכאון הקליני והנזקקות הכללית לטיפול פסיכיאטרי היו כה נפוצים וירדו לגילאים כה צעירים כבדורנו.

אם כך, גילינו כי דווקא הקושי המושמץ הוא המביא את האדם המתמודד עמו אל עבר מחוזות האושר.

אך יש להקשות: הרי אנשים רבים סובלים מגבלות וקשיים גדולים ואעפ"כ אינם שמחים כלל. צא וראה מה קורה בבתי הכלא!

הסיבה לכך היא, שלא הקושי בלבד עושה את האדם למאושר, אלא בחירתו של האדם בקבלה על עצמו של ההתמודדות עם קושי או מגבלה זו, והכרת הערך והחשיבות הטמונים בכך. מי שמתמרמר וכועס על המגבלות - לא יתקרב אל האושר אלא להיפך. מי שרואה בהן ערך וחשיבות ומשתדל להצליח במשימה - הוא בדרך הנכונה.

שלא תהיה טעות, איננו שומרים על המצוות חלילה רק כדי להיות מאושרים, אלא אך ורק כי כך ציווה ה'. אך בפעם הבאה שתתקלו ב'חופשי' השואל את השאלה הנ"ל - אנא החזירו אותה אליו ובקשו ממנו את התשובה.

הזדמנות לצמיחה

מעטה, נשוב לנושא האקטואלי בו פתחנו.

על כולנו נכפים כעת קשיים רבים. אלא שקשיים אלה טומנים בחובם גם הזדמנויות לצמיחה גדולה: התחזקות בתפיסת עולם מוחשית של אמונה ותלות בה'; התחזקות באמונה וביטחון כי הבריאות והפרנסה הם משמים; חיזוק והעמקת הקשר והתקשורת עם ההורים, האחים, בת הזוג, הילדים; חישול עמוד השדרה ו'סדנת עבודה אישית' לשיפור יכולת העמידה מול נסיונות שונים (תוך ניתוח והסקת מסקנות מיום ליום על דרכי ההתמודדות היעילים יותר והיעילים פחות, ממש כפי שמקבלי החלטות עושים בימים אלו כדי למצוא את הדרך המיטבית להתמודדות כנגד הנגיף הפיזי), ועוד רבות.

אם נשכיל לבחור לקבל עלינו את הקשיים השונים כאתגר וכהזדמנות - נוכל לקוות שבתום תקופה זו יצאו הפסדנו בשכרנו.

"אם אתה עושה כן - 'אשריך וטוב לך'. 'אשריך' - בעולם הזה, 'וטוב לך' - לעולם הבא!".